

Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin Hayâtı ve Câm-ı Cihân-nümâ'sının Tâhiru'l-Mevlevî Tarafından Yapılmış Tercümesi

*The Life of Muhammad Shirin-i Maghribi and
Translation of His Jam-i Jihan-numa by Tahir
al-Mawlawi*

Dr. Öğr. Üyesi

Abdurrahman ACER

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı
Recep Tayyip Erdogan University Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Sufism
ORCID: 0000-0003-1054-4055
abdurrahman.acer@erdogan.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Nisan/April 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Haziran/June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2022

Yayın Dönemi / Publication Period: Haziran/June

DOI: 10.46231/sufiyye.1110823

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdurrahman ACER).

Lisans Bilgisi

Licence Information:

Bu çalışma, Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır/ This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/ This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği/
Kalem Education Culture Academy
Association

Atf / Cite as

Acer, Abdurrahman. "Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin Hayâtı ve Câm-ı Cihân-nümâ'sının Tâhiru'l-Mevlevî Tarafından Yapılmış Tercümesi". *Sufiyye* 12 (Haziran/June 2022), 1-34.

Öz

Muhammed Şîrîn-i Mağribî, 8/13. asrın son yarısı ile 9/14. asrın başlarında yaşamış bir sûfi şâirdir. Daha çok Farsça yazmış olan Mağribî'nin divânında Arapça ve Türkçe şiirler de bulunmaktadır. O, İbnü'l-Arabî istilahlarını Farsça'ya başarıyla taşıyan kalem sâhiplerinden biridir. Bununla birlikte onun hayâtı hakkında pek az çalışma bulunmaktadır. Bu durum, Türkçe'de Mağribî'nin hayâtı hakkında etraflı bir çalışma ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Mağribî'nin hayâtı, gerek umûmî ve husûsî târihlerden ve gerekse şuarâ tezkirelerinden ulaşılabilen bütün kaynaklara mürâcaat edilerek kaynak kritiği ve mukâyesesi metoduyla ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca muâsır çalışmalar da dikkate alınmış, doğru olan tesbitlerine işâret edilmiş, yanlışları da tashih edilmeye çalışılmıştır. Böylece dilimizde Mağribî'nin hayâtı hakkında sağlıklı bir metin ortaya koyulmaya ve Mağribî hakkında yapılacak ileri çalışmalara da temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Mağribî'nin eserleri ve *Câm-ı Cihân-nümâ*'sının muhtevâsı Mehmet Temelli'nin tebliğinde ele alınmış olduğundan bu çalışmada tekrarına gerek görülmemiştir. Ayrıca Mağribî'nin tasavvufî düşüncesinin tesbiti, başka ve daha hacimli çalışmaları gerektirdiğinden bu makâlede buna teşebbüs edilmemiştir.

Çalışmada Mağribî'nin hayâtının temel noktaları ve mensup olduğu tarikatle ilgili tartışmalara temas edilmiş, bu hususlarda kaynaklar tenkid edilerek birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca onun fikrî açıdan İbnü'l-Arabî'nin, şiir tarzı açısından da Fahreddin-i Irâkî ve Mahmûd-i Şebisterî'nin vârisi olduğu neticesine varılmıştır. Bunun yanında Mağribî'nin merâtib-i vücûda dâir meşhur eseri *Câm-ı Cihân-nümâ*'nın Tâhiru'l-Mevlevî tarafından yapılmış olan tercümesinin günümüz harflerine aktarımı yapılmış, böylece söz konusu eser dilimize kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Merâtib-i Vücûd, Ekberîlik, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Muhammed Şîrîn-i Mağribî, *Câm-ı Cihân-nümâ*.

Abstract

Muhammad Shirin-i Maghribi is a sufi poet who lived between the last half of the 8/13th and the beginning of the 9/14th centuries. There are also Arabic and Turkish poems in the divan of Maghribi, who wrote mostly in Persian. He is one of the pen holders who successfully transferred the terms of Ibn al-Arabi to Persian. However, there are very few studies about his life. This situation reveals the need for a comprehensive study on the life of the Maghribi in Turkish.

In this study, the life of Maghribi has been tried to be discussed by using the source critique and comparison method by applying to all the sources that can be accessed from both general and special histories and poet biographies. In addition, contemporary studies were also taken into account, the correct ones were pointed out, and the mistakes were tried to be corrected. Thus, it has been tried to reveal a healthy text about the life of the Maghribi in our language and to form the basis for further studies on the Maghribi. Since Maghribi's works and the content of his *Jam-i Jihan-numa* were discussed in Mehmet Temelli's work, it was not necessary to repeat them in this study. In addition, since the determination of Maghribi's sufi thought requires other and more voluminous studies, this has not been attempted in this article.

In the study, the discussions about the main points of Maghribi's life and the tariqa he was a follower of were touched upon, and some results were reached by criticizing the sources on these issues. In addition, it has been concluded that he is the heir of Ibn al-Arabi in terms of his thought and Fahr al-din-i Iraqî and Mahmud-i Shabestari in terms of poetry. Beside this, the translation of his famous work, *Jam-i Jihan-numa*, on the stages of existence, made by Tahir al-Mawlawi, has been transferred to today's letters, thus the said work has been brought into our language.

Keywords: Sufism, Maratib-i Wujud, Akbariyya, Ibn al-Arabi, Muhammad Shirin-i Maghribi, *Jam-i Jihan-numa*

Giriş

Hayâtı hakkında geniş bilgiler bulunmayan Mağribî hakkında bilgi veren en eski kaynak, tesbit edilebildiği kadarıyla, *Nefehâtü'l-üns*'tür. Sonraki eserlerin verdiği bilgilerin bir kısmı *Nefehât*'in tekrârından ibârettir. Bununla birlikte *Nefehât*'te bulunmayan pek çok tafsîlât da sonraki kaynaklarda ve bâzı şâir tezkirelerinde bulunmaktadır. Bu çerçevede Mağribî hakkında en geniş bilgiyi h. X. asrın sûfî müelliflerinden ve Mağribî gibi Kübrevî Tarîkatî'ne müntesib olup tasavvufî silsilesi, seyyid olmaları ile bilinen Tebrizli meşhur Lâle âilesine¹ ulaşan Hâfız Hüseyin-i Kerbelâî'dir. Kerbelâî, Tebriz'deki meşhur Serhâb/Sorhâb, Çerendâb ve Gecîl kabristanları ile şehir merkezinde medfun bulunan meşhurlar ve bilhassa sûfîler hakkında 975/1567-68 yılında kaleme aldığı *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* isimli eserinde tarîkat silsileleri de dâhil olmak üzere Mağribî hakkında daha önceki kayda geçmiş olduğu tesbit edilememiş olan bilgiler nakletmektedir. Leonard Lewisohn'un da isâbetle tesbit ettiği gibi söz konusu eser, Mağribî'nin hayâtı hakkındaki en müteber eser olup² diğer bütün kaynaklardan daha mühim görünmektedir. Bunun hâricindeki şuarâ tezkireleri ve umûmî târihlerin verdiği bilgiler, *Nefehât* ve *Ravzâtü'l-cinân*'dan çok farklılaşmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu kaynaklarda bu iki eserde bulunmayan bâzı küçük fakat mühim ayrıntılara da tesâdüf etmek mümkündür.

Çağdaş araştırmalardan ise Edward G. Browne, Fars edebiyatına dâir yazdığı muhalled eseri *A Literary History of Persia*'da onun hakkında genişçe sayılabilecek bilgiler vermiştir. Ancak yirminci asrın başlarında yazılmış olan eser, o dönemde bilinen kaynaklarla sınırlıdır. Verdiği bilgilerden yola çıkıldığında eserin birtakım eksiklikler barındırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca müellifin hedefi ele aldığı kişilerin edebî yönünü tesbit etmek olduğundan Mağribî'nin tasavvufî hayâtına dâir pek bilgi bulunmamaktadır. Sâdece şiiirlerinden yola çıkarak onun düşüncesinin âid olduğu ekseni ve bu ekseninde kendisinden önceki şâirler arasındaki yerini kısaca tesbit etmekle iktifa etmiştir.

1 Lâle Seyyidleri hakkında tafsîlâtlı bilgi için bk. Muhammed Takî Meşkûriyân - Ali Ekber Câferî, "Sâdât-i Lâle-i Tebrîz Der Gozâr be Asr-ı Safevî", *Faslnâme-i İlmî-Pejûheşi-yi Târih-i İslâm ve İrân-i Dânişgâh-i Zehrâ* 27 (1394), 248-272.

2 Leonard Lewishon, "Şerh-i hâl ve âsâr-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî", *Faslnâme-i İttılâ'-resânî der hovze-i nakd ve tashîh-i mutûn* 3-4 (1396), 79.

Mağribî'nin dîvânını ilk neşreden Ebû Tâlib Mîr Âbidînî ve son neşreden Leonard Lewisohn da bu neşirlerinin mukaddimelerinde Mağribî'nin hayâtı ve eserlerini kısaca tanıtmışlardır. Bu yazılarda da bâzı hatâlı çıkarımlara tesâdüf etmek mümkündür.³

Mağribî'nin hayâtı hakkında hicrî şemsî 1342/1963 yılında Abdüllâtîf es-Su'dânî tarafından Tahran Üniversitesi'nde "*Şems-i Mağribî, Ahvâl ve Âsâr ve Efkâr-ı O (Şems-i Mağribî'nin Hayâtı, Eserleri ve Fikirleri)*" adıyla yapılmış olan bir doktora tezi bulunmaktadır.⁴ Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Mağribî'nin yaşadığı dönemdeki edebî durum, ikinci bölümünde Kerbelâî'nin yukarıda zikri geçen eseri çerçevesinde Mağribî'nin hayâtı, seyr u sülûkü ve seyahatleri, üçüncü bölümde ise Mağribî'nin eserleri ve fikirleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede onun İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin te'sîrinde olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç kısmında ise Mağribî'nin şiirleri, şiir kusurları ve kendinden önceki şâirlerden etkilenmesi açısından incelenmektedir.⁵

Mağribî hakkında yapılmış olan başka bir akademik çalışma da *Te'sîr-pezirîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî ez Fusûsu'l-hikem-i İbn Arabî ve Külliyyât-ı Irâkî (Şems-i Mağribî'nin İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-hikem'i ve Irâkî'nin Külliyyât'ından Fikir ve İfâde Açısından Etkilenmesi)* adıyla 2013 yılında Şîrâz Üniversitesi'nde yapılmış olan doktora tezidir. Bu çalışmanın odak noktası, adından da anlaşılacağı üzere, Mağribî'nin fikrî ve edebî seleflerini tesbit etmektir. Bu meyanda *çalışmanın birinci kısmında* onun hayâtı hakkında da bilgiler sunulmuştur. Yazarın, bu konuda herhangi bir tahlîl ve değerlendirmeye yer vermeksizin *Ravzâtü'l-cinân* başta olmak üzere bâzı kaynaklardaki rivâyetleri zikretmekle iktifâ ettiği görülmektedir. Ancak nâdiren de olsa, bâzı araştırmalardaki kaynaklardaki bilgilerle

3 Ebû Tâlib-i Mîr Âbidînî, "Mukaddime: Zindegî-yi Mağribî", *Dîvân-ı Kâmil-i Şems-i Mağribî* (Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1358), 8; Mîr Âbidînî'nin yanlışları hakkındaki bâzı tenkidler için ayrıca bk. A'zam-ı Hüseyinî, *Te'sîr-pezirîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî ez Fusûsu'l-hikem-i İbn Arabî ve Külliyyât-ı Irâkî* (Şîrâz: Dânişgâh-ı Şîrâz, Doktora, 1392), 10. Lewisohn'un yanlış olduğu düşünülen bâzı görüşlerine makâle metninde temas edilmiştir.

4 Kendisini elde edemediğimiz bu tez, 2013 yılında yapılmış başka bir doktora tezinde tanıtılmış olup söz konusu tez hakkındaki bilgiler ondan nakledilmiştir.

5 Hüseyinî, *Te'sîr-pezirîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 5. Yazar ayrıca Mağribî hakkında yazılmış olan birkaç makâleye de temas etmektedir. Hüseyinî, *Te'sîr-pezirîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 6.

çelişen çıkarımlara işâret ettiğini,⁶ bâzılarına ise temas etmeyip hatâli bilgileri olduğu gibi naklettiğini⁷ de belirtmek gerekmektedir.

Tesbit edilebildiği kadarıyla Türkçe'de Necdet Tosun'un *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'* ne yazdığı mücmel madde ile Mehmet Temelli'nin "Muhammed Şîrîn Mağribî ve Câm-ı Cihânnümâ'sı" başlıklı daha ziyâde *Câm-ı Cihân-nümâ'*nın muhtevasının değerlendirilmesine odaklanan tebliği hâricinde bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın temel hedefi hem kaynakları hem de araştırmaları değerlendirerek Mağribî'nin hayâtını, tasavvufî yönünü ve faaliyetlerini kaynak tenkîdi metoduyla tesbit etmek, *Câm-ı Cihân-nümâ'*sının Tâhiru'l-Mevlevî (öl. 1951) tarafından yapılmış ve yazma hâlinde tek nüshası bulunan tercümesini günümüz harflerine aktarmaktır. Bu aktarımda metinde geçen âyet ve hadislerle şiirlerin tesbit ve tahrîcine de gayret edilmiştir. Mağribî'nin eserleri çerçevesinde tasavvufî düşüncesinin etraflıca ele alınması makâle hacmi ile sınırlı olan bu çalışmanın hedefleri arasında değildir.

1. Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin Hayâtı

1.1. Adı ve Nisbesi

Tam adı Mevlânâ/Molla Muhammed Şîrîn b. İzzeddîn b. Âdil b. Yûsuf el-Mağribî et-Tebrîzî olup lâkabı Şemseddîn, künyesi Ebû Abdullah'tır.⁸ Mağribî hakkında görebildiğimiz ve kaynakçada künyeleri zikredilen bütün eserlerden farklı olarak *Tezkire-i Rûz-i Rûşen*, Mağribî'yi, "Mağribî-yi Nâini" şeklinde,⁹ Mağribî'nin dîvânının ilk neşrini yapan Mîr Âbidînî ise onu "el-Bezâzîni" nisbesiyle¹⁰ zikretmektedir. İran'da genel olarak "Şems-i Mağribî" şeklinde bilinir ve hakkında yapılan çalışmalarda bu

6 Örnek olarak bk. Hüseyinî, *Te'sîr-pezirîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 11.

7 Hüseyinî, *Te'sîr-pezirîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 18.

8 Hâfız Hüseyin-i Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*, thk. Câfer Sultân el-Kurrâî (Tahran: İntişârât-ı Nigâh, 1344), 1/68, 367; Muhammed Ali Müderris-i Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb fî terâcîmi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab* (Tahran: Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1369), 5/353.

9 Mevlevî Muhammed Muzaffer Hüseyin-i Sabâ, *Tezkire-i rûz-i rûşen*, thk. Muhammed Hüseyin Ruknzâde-i Âdemiyet (Tahran: Çâp-ı İslâmiyye, 1343), 753.

10 Başka hiçbir araştırma ve kaynakta göremediğimiz bu kullanım için bk. Mîr Âbidînî, "Mukaddime: Zindeği-yi Mağribî", 1.

isim kullanılmaktadır.¹¹ Mağribî'nin kendisi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı olduğu gibi âilesi hakkında da kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Halîfelerinden Ebû Muhammed Nûreddîn Abdurrahîm el-Bezzâzî'nin, kendisini Mağribî'ye nisbet ettiği icâzetnâmesinde Mağribî'nin sıfatı olarak zikrettiği şu ifâdeler dikkat çekicidir:

“Şeyhim ve üstâdm, âlim ve ilmiyle âmil, ârif, seçkin, kâmil, Hakk'ın yarattıkları üzerine hücceti, hak ve mükemmel mürşid, Allah'ın ümmetlerdeki sırrı, hikmet ve hakikatlerin gözesi ve kaynağı, övülmüş fazîletlere sâhip, yüce kemâlleri hâiz, takvâ memleketlerinin muhariri, Yüce Allah'ın kelimelerinin mazharı, câmiu'l-cevâmi'/câmi'lerin câmi'i, berzahların berzahı, el-ferdü'l-câmi'/cem' edici tek, asırlar ve dehrlerde misli görülmemiş parlak el veya dolunay, feleklerin ve dâirelerin yanına yaklaşamadığı, mükemmellerin en mükemmeli, nâdir mütebahhir âlimlerin özü, âlemde Allah'ı bilenlerin imamlarının imâmı, âriflerin göz bebeği, muvahhid şeyhlerin şeyhi, merhametlilerin en merhametlisinin rahmeti ile merhamet eden, Allah'a kurbîyyet makamlarının en yücesine vâsıl olan, eş-Şeyh Şemsü'l-hakîkati ve't-takvâ ve'l-milleti ve'd-dünyâ ve'l-dîn Ebû Abdullah Muhammed b. eş-Şeyhi'l-âbidi ve'n-nâsiki ve'z-zâhidi eş-Şeyh İzzeddîn b. Âdil b. Yûsuf, doğum yeri olarak et-Tebrizî, mezheb olarak el-Mağribî, Muhammed-i Şîrîn olarak meşhur...”¹²

Bu ifâdelerden anlaşıldığı kadarıyla Mağribî'nin babası İzzeddîn b. Âdil b. Yûsuf da bir sûfidir.

Doğum ve ölüm yerlerinden dolayı daha ziyâde Tebrizî ve nâdir olarak Nâinî şeklinde bilinen Muhammed-i Şîrîn'in en meşhur nisbesi Mağribî'dir. Bu nisbe, çokça seyahatlere çıktığı söylenen Mağribî'nin bir müddet Kuzevbatı Afrika'nın genel adı, ayrıca günümüzde Fas olarak bilinen memleketin özel adı olan Mağrib'e seyahat etmiş, burada bir müddet yaşamış, hattâ Mağribli olup İbnü'l-Arabî'ye nisbeti bulunan bir sûfiden hırka giymiş olmasından hareketle bu nisbeyi aldığı nakledilmektedir.¹³ Ayrıca Mağrib/Endülüs cihetinden şarka gelmiş olan İbnü'l-Arabî'ye ve onun mezhebine nisbetle bu mahlası aldığı, “batıdan doğacak güneş”

11 Bu çalışmalar için kaynakçaya bakınız.

12 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/366-367.

13 Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-kuds*, thk. Mahmud Âbidî (Tahran: İntişârât-ı Sohen, 1390), 610; Şîr Ali Hân-ı Lûdî, *Tezkire-i Mir'âtü'l-hayâl*, nşr. Hamid-i Hüseyinî - Behrûz-i Saferzâde ([Tahran]: İntişârât-ı Rowzaneh, 1377), 48; Mâsum Ali Şâh, *Tarâiku'l-hakâyik*, thk. Muhammed Câfer Mahnûn (Tahran: Kitâbhâne-i Senâyi, ts.), 2/224.

olarak nitelenen Mehdi'nin bu niteliğinden dolayı kullandığı, tasavvufî mânâsı îtibâriyle tercih ettiği veya müşîdinin kendisine bu nisbeti vermiş olduğu da ihtimaller arasında zikredilmektedir.¹⁴

Mağribî, şiirlerinde de bu nisbeyi mahlas olarak kullanmayı tercih etmiştir. Farsça'da "tatlı" anlamına gelen "Şîrîn" lâkabının nereden kaynaklandığı hakkında, A'zamî'nin de isâbetle tesbit ettiği üzere,¹⁵ herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.2. Doğum ve Ölüm Yeri

Mağribî'nin doğum ve ölüm yeri ile ilgili iki rivâyet bulunmaktadır. Birincisi, onun Tebriz'in Şebister şehrine bağlı Rûdkat nahiyesinin Emmend/Embend Köyü'nde doğup büyüdüğüdür.¹⁶ Diğeri ise İran'ın Fars bölgesinde bulunan Nâin köyünde doğduğuur.¹⁷ Bir başka rivâyet ise Yezd'de doğduğu¹⁸ şeklindedir ki bu, Fars bölgesi rivâyetinin bir yorumu olarak zikredilmiş olmalıdır. Zîra Nâin, günümüzde Isfahan eyaletine bağlı olup Isfahan, Fars ve Yezd eyâletlerinin arasında bir bölgede kalmaktadır. Bu yüzden bunu ikinci rivâyete mülhak olarak değerlendirmek daha doğru görünmektedir.

Yukarıda zikredilen iki rivâyetten hangisinin doğru olduğuna dâir kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Mağribî hakkında hem en eski hem de geniş bilgi veren kaynaklardan *Ravzâtü'l-cinân*'ın rivâyet ettiği birinci bilgi, eserin zikredilen durumundan dolayı, tercihe şâyân kabul edilebilir. Nitekim Şîî müelliflerin eserlerine dâir en geniş eserlerden biri olan *ez-Zerîa*'nın yazarı Aga Bozorg-i Tahrânî ve Tebriz târihinin yazarı Muhammed Cevâd Meşkûr da Nâin

14 Bu ihtimallerin sebepleriyle birlikte genişçe bir değerlendirmesi için bk. Lewishon, "Şerh-i hâl ve âsar-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî", 75-77; Yukarıdaki başka ihtimallerin tesbit ve nakli için bk. Hüseyinî, *Te'sîr-pezîrîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 14-15.

15 Hüseyinî, *Te'sîr-pezîrîhâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 12.

16 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/66, 272; Muhammed Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan* (Tahran: Matbaa-i Meclis, 1314), 352.

17 Rızâkuli Hân Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, nşr. Muzâhir Musaffâ (Tahran: İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1382), 2(2)/97; Mahmûd-i Hidâyet, *Gülzâr-ı Câvidân* ([Tahran]: Çâphâne-i Zîbâ, 1353), 3/1382; Saîd Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr Der Îrân ve Der Zebân-ı Fârisî* (Tahran: Kitabfurûşî-yi Furûgî, 1363), 1/209.

18 Şah, *Tarâiku'l-hakâyık*, 2/224.

rivâyetinin doğru olmadığını söylemektedir.¹⁹ Ayrıca Mağribî'nin Nâin ya da Fars bölgesinde yaşadığına dâir kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Emmend köyünde büyüdüğü ve tahsil için Tebrîz'e gittiğini belirten kaynaklar bulunmaktadır.²⁰ Ayrıca Mağribî'nin Tebriz bölgesinde konuşulan Türkçe lehçesini bildiği de göz önünde bulundurulursa²¹ onun Tebriz'de doğduğu iddiası daha sahih gözükmektedir. Dikkati çeken bir diğer husus da Mağribî'nin nüfusunun kâhir ekseriyeti Fars olan Nâin'de doğduğunu söyleyen kaynakların çoğunluğunun onun aynı bölgedeki İstahbân'da vefat ettiğini nakletmeleridir.

Mağribî'nin vefat yeri hakkında da doğum yerinde olduğu gibi iki rivâyet bulunmaktadır. Bunların ilki, kaynakların ekserisinin söylediğine göre, Tebriz, diğeri ise Fars bölgesinde yer alan İstahbân'tır.²² Günümüzde bu iki yerde de Mağribî'ye âid türbe bulunmaktadır. Yine genel kabûle göre birinci rivâyet doğru görünmektedir. Bu konuda da doğum yerinin Tebriz olduğu rivâyetinin tercîhe şâyân olduğu ile ilgili zikredilen sebepler geçerlidir. Bunlara ayrıca, Mağribî'nin Nâin'de doğduğunu söyleyen kaynakların bâzılarının vefat yeri olarak Tebrîz'i zikretmeleri eklenebilir.²³

Kerbelâî'nin bu anlatımı aslında Mağribî'nin vefat ettiği ve defnedildiği yer hakkında da yukarıda zikredilen birinci ihtimâlin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Buna göre Mağribî'nin Tebriz'de vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Serhâb/Sorhâb kabristanında Baba Mezid²⁴ hazîresine defnedilmiştir. Serhâb/Sorhâb Kabristânı Tebriz şehrinin kuzey kısmında Kûh-ı Sorh ismindeki dağın eteklerinde bulunmaktadır. Birçok meşâhir ve evliyânın, hattâ sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden bâzılarının kabri burada yer almaktadır.²⁵ Ayrıca Fars edebiyâtının önde gelen pek çok şâirinin

19 Aga Bozorg-i Tahrânî, *ez-Zerîa ilâ tasâñifi ş-şîa* (Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1983), 9(3)/1080; Muhammed Cevâd Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz tâ Pâyân-ı Karn-ı Nuhum-i Hicrî* ([Tahrân]: İntişârât-ı Encümen-i Âsâr-ı Millî, 1352), 860.

20 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/66.

21 Hüseyinî, *Te'sîr-pezirihâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî*, 8.

22 Şah, *Tarâiku'l-hakâyık*, 2/224; Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, 2(2)/97; Hidâyet, *Gülzâr-ı Câvidân*, 3/1382. Görebildiğimiz kadarıyla sâdece bu üç müellif İstahbân rivâyetini tercih etmiştir.

23 Sabâ, *Tezkire-i rûz-i rûşen*, 753.

24 Baba Mezîd, Sühreverdiyye Tarîkati'nin kurucusu, *Avârifü'l-maârif* yazarı Şihâbuddin Ömer es-Sühreverdi'nin mürididir. Hayâtı için bk. Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/57-60.

25 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*, 1344, 1/47-48.

de bu kabristanda medfun olması sebebiyle günümüzde “Makberetü’ş-şuarâ” diye isimlendirilmekte ve müze olarak da ziyâret edilmektedir.²⁶

1.3. Doğum ve Vefat Târihleri

Kaynaklarda Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin doğum târihi için net bir târih zikredilmemiştir. Bununla birlikte onun kaç yaşında ve hangi târihte vefât ettiği ile ilgili kesine yakın bir bilgi bulunmaktadır. Kesine yakın denmesinin sebebi, bir yıl öncesi ve sonrası ile birlikte üç farklı rivâyetin olmasıdır. Ancak bunlardan biri, kaynakların genel olarak kabul ettiği târihtir. Bu târih, tesbit edilebildiği kadarıyla, ilk olarak Abdurrahman-ı Câmî tarafından *Nefehât*'te zikredilmiştir. Buna göre o 809/1406-07 târihinde 60 yaşında vefât etmiştir. Bu bilgidен yola çıkılarak Mağribî'nin 749/1348-49 yılı civârında doğduğı kabul edilebilir. Nitekim bâzı yazarlar da muhtemelen bu yolla hesaplayarak onun bu târihlerde doğduğunu söylemektedir.²⁷

Mağribî'nin vefat târihi ile ilgili dört rivâyet zikredilmektedir: 808, 809, 810 ve 811.²⁸ Görebildiğimiz kadarıyla 808 târihini sâdece Muhammed Ali Terbiyet²⁹ ve Muhammed Ali Müderris-i Tebrîzî zikretmiştir. Tebrîzî aynı zamanda bir rivâyet olarak 811 târihini tek nakledendir.³⁰ Her iki yazar da bu târihler için kaynak vermemiştir. Bu iki târih, kaynaklarda pek tercih edilmemiş olmalarına nazaran zayıf ihtimallerdir. 810 târihinin kaynağı ise hem babası Şemseddîn Muhammed el-Maşrikî (öl. 812/1409-10) hem kardeşi³¹ hem de kendisi Mağribî'nin müridlerinden olan³²

26 Tebriz Belediyesi (TB), “Makbaratu’ş-şuarâ” (24 Nisan 2022).

27 Tahrânî, *ez-Zeria ilâ tasâni’fi’ş-şia*, 9(3)/1079; Edward Browne vefat târihindeki ihtimallerden dolayı olsa gerek doğum târihini 750/1349-50 olarak zikretmektedir. Edward G. Browne, *A Literary History of Persia* (London: Cambridge University Press, 1928), 3/330.

28 Tebrîzî, 810 târihini zikretmemiştir. Bk. Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb fi terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab*, 5/353-355.

29 Terbiyet, *Dânişmendân-ı Azerbaycan*, 353.

30 Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb fi terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab*, 5/353-355.

31 İsmi Mevlânâ Abdülhay olan bu kimse, Mağribî'nin evlâdı yerine koyduğu bir kimse olup kardeşi Abdurrahîm-i Halvetî gibi dönemin meşhur hattatlarından. 825/1421-22'de vefat etmiş ve Mağribî'nin kabrinin kenârına defnedilmiştir. Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/85.

32 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*, (1344), 1/83.

Hâce Abdurrahîm-i Halvetî'dir (öl. 859/1454-55).³³ Hâce Abdurrahîm-i Halvetî'nin, müşşidi Muhammed Şîrîn-i Mağribî'nin vefâtına düşürdüğü târih kıt'ası şu şekildedir:

چون مغربي از مغرب تن رفت به مشرق
در جنت فردوس بدیدم که سیر است
پرسیدمش از عاقبت و سال وفاتش
خاندان و خرامان شد فرمود که خیر است³⁴

Bu kıt'anın son mısraındaki "hayr" kelimesinin ebced değeri 810'dur.³⁵ Kerbelâi bu târihi hatâlî bulmakta ve kaynakların büyük kısmının naklettiği 809 târihini doğru kabul etmektedir. Ayrıca Kerbelâi, Mağribî'nin vefâtı ile ilgili de diğer kaynaklarda bulunmayan ve onun vefât târihini kesinleştirmeye yarayacak bir bilgi nakletmektedir. Ona göre Mağribî, Tebriz halkının başına gelecek olan tehlikeyi kendi üzerine alarak bertaraf etme isteği sebebiyle vefat etmiştir. Şöyle ki; 8/14. asrın sonları ile 9/15. asrın başlarında, Mağribî'nin de kendisiyle iyi münâsebetler kurduğu Timur'un oğlu Mîrzâ Mîrânşâh'ın vefâtından sonra Tebriz, Karakoyunlularla Timurluların hâkimiyet savaşlarına sahne olmuştur. Tebriz'i ele geçiren Karakoyunlu hükümdârı Kara Yusuf'tan ve ona destek olan Tebriz halkından intikam almak isteyen Mîrzâ Mîrânşâh'ın oğlu Mîrzâ Ebûbekir, Tebriz'i yakıp yıkmaya ve ahâlisini tamâmen kılıçtan geçirmeye karar vermiş ve bunu îlân etmiştir. Zâten vebâ salgını ile mücadeleden yorgun düşen Tebriz halkı, Ebûbekir Mîrzâ'nın bu tehdidinden ve harekete geçmesinden dolayı telâşa düşmüşler ve durumu istişâre ederek duâ ve

33 Abdurrahîm-i Halvetî meşhur bir hattat olmasının yanısıra bâzı tasavvufî eserler de veren bir sûfî müelliftir. Eserleri arasında Şerh-i Istilâhât-ı Abdürrezzâk-i Kâşânî, Şerh-i Nusûs-i Sadreddîn-i Konevî, Şerh-i Kasîde-i Mîmiyye, Şerh-i Rubâi-yi Havrâiyye, Şerh-i Ba'zî ez Ebyât-ı Gülşen-i Râz, Mir'âtü'l-ibâd fî ma'rifeti'l-meâd sayılabilir. Kerbelâi, *Ravzâtü'l-cinân ve cen-nâtü'l-cinân* (1344), 1/86.

34 Tercümesi: Mağribî, ten mağribinden maşrıka göçtüğünde onu Firdevs cennetinde gördüm ki seyrdir.

Ona âkaberini ve vefat târihini sordum da mutlu oldu ve güldü, buyurdu ki "hayr"dır.

35 Kübreviyye'nin Nûrbahşîyye kolunun kurucusu kabul edilen ve mehdîliğini îlân etmiş ol-masıyla tanınan Muhammed Nûrbahş (öl. 869/1464), kendisine kadar uzanan Kübrevî şeyhler-inin şeceresini çıkardığı eserinde Mağribî'nin 810 senesinde Tebriz'de vefat etmiş olduğunu söylemektedir. Muhammed b. Abdullah Nurbahş, *Silsiletü'l-evliyâ* (Kitâbhâne-i Meclis-i Millî: 79182, 79182), 22.

himmetini talep etmek için Mağribî'yi ziyâret etmişlerdi. Onları dinleyen Mağribî bir müddet murâkabe ve tefekküre dalmış, sonrasında bu durumdan kurtulacaklarını, ancak bunun bedeli olarak bir kurban gerektiğini, bu kurbanın da kendisi olacağını söylemiştir. Yarın vefat edeceğini de sözlerine ekleyen Mağribî kendisinin Serhâb/Sorhâb Kabristânı'ndaki Baba Mezîd hazîresine defnedilmesini vasiyet etmiştir. Durum söylediği gibi olmuş, Tebriz halkının ziyâretinin ertesi günü Mağribî vefat etmiş, kısa bir zaman sonra da Kara Yusuf'un ordusu Mîrzâ Ebûbekir'i mağlûb etmiş ve şehir halkı katliâmından korunmuştur. Bu savaş 2 Cemâziyelevvel 809/15 Ekim 1406'da meydana gelmiş olup Mağribî'nin vefat târihi aynı yıldadır.³⁶ Bu durum da zikredilen hâdisenin târihen tutarlı olduğunu, ayrıca Mağribî'nin de zikredilen tarihten evvel vefat etmiş olduğu göstermektedir. Bununla birlikte, Hâce Abdurrahîm-i Halvetî'nin 810/1407 olarak düşürdüğü târih, gerçek târihe çok yakın olduğu için, Kerbelâ'ye göre müsâmaha ile karşılanabilir.³⁷

1.4 Tahsîli ve Tasavvufa Yönelmesi

İnceleme imkânı bulduğumuz kaynaklarda Mağribî'nin yetişme ve tahsil dönemi ile ilgili mufassal mâlûmât bulunmamaktadır. Ancak onun "Molla" olarak da anıldığı³⁸ ve zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim olduğu, Tebriz'de ilim tahsil ettiği, ilim tahsili ettiği yıllarda yolunun düştüğü bir meydana bir kimsenin Mevlânâ Celâleddîn Abdülhamîd-i Atîkî'ye âid olan

چنین معشوقه ای در شهر و آنگه دیدنش ممکن
هر آن کز پای بنشیند به غایت بی بصر باشد³⁹

36 Hâdisenin tafsilâtı için bk. Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz tâ Pâyân-ı Karn-ı Nuhum-i Hicrî*, 621-622.

37 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/73-75; Lewisohn, Abdurrahîm-i Halvetî'nin verdiği târihin daha doğru olduğunu söylemektedir. (Leonard Lewisohn, "Shirin Maghribi, Muhammad", *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)* [Leiden: Brill, 1997], 9/484). Ancak yukarıda zikrettiğimiz sebeplerle biz, 809 târihinin doğru olduğu kanaatindeyiz.

38 Fahreddin Ali Safî b. Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî, *Letâifu'l-tavâif*, thk. Ahmed Gülçin Maânî (Tahran: İntişârât-ı İkbâl, 1336), 229-230.

39 Tercümesi: Şehirde böyle bir güzel sevgili var ve onu görmek mümkün iken oturduğu yerde kalıp onu görmek istemeyen herkes ileri derecede kördür/kör olsun.

Beytini duymasıyla hâlinin değiştiği ve tasavvufa yöneldiği nakledilir. Bu nakillerden Mağribî'nin Molla olarak tanınacak derecede ilim tahsil etmiş olduğu ve sûfilerin hayatlarında pek çok örneği görüldüğü üzere sonrasında tasavvufa intisab ettiği anlaşılmaktadır.

1.5. Tasavvufî Silsileleri ve Mürşidi

Tasavvufa yönelmesinden sonra arayışta olduğu anlaşılan ve dönemin büyük sûfileri ile görüşmüş olan Mağribî,⁴⁰ Kübrevî Tarikati'ne mensub Şeyh İsmâil-i Sîsî'ye intisâb etmiştir.⁴¹ İsmâil-i Sîsî'den başka İsmâil-i Rüstemî isimli bir kimsenin mürîdi olarak da zikredilmiştir. Ancak bu nisbet sâdece bir eserde bulunmaktadır. Bu da muhtemelen bir zuhûl eseridir. Zira diğer kaynaklarda İsmâil-i Sîsî ile ilgili nakledilen ve aşağıda tafsîlâtı zikredilecek olan halvet hâdisesi söz konusu eserde İsmâil-i Rüstemî'ye nisbet edilerek nakledilmektedir.⁴² Ayrıca İsmâil-i Sîsî'yi, İsmâil-i Simnânî olarak zikreden müellifler de vardır⁴³ ki bu da hatâdır. Bundan başka bir yerde de Mağribî, Nûreddîn Abdurrahmân-ı İsferyânî'nin mürîdi olarak anılmaktadır.⁴⁴ Bu da bir zuhûl gibi görünmektedir ya da yazar aradaki mürşidlerin isimlerini hafzederek, muhtemelen şöhretinden dolayı, doğrudan İsferyânî'yi zikretmiş olmalıdır.

Mağribî'nin Şeyh İsmâil-i Sîsî'nin hâricindeki şeyhlerini tesbit etmek hususunda elimizde onun bâzı silsilelerinden başka bir bilgi bulunmamaktadır. Şeyh Bahâuddin-i Hemedânî, Şeyh Kutbuddîn, Şeyh Sâdeddîn ve Abdülmü'min es-Serâvî, Mağribî'nin tasavvufî silsilelerinde kendisinden hemen önce bulunan, bundan dolayı mürşidi olduğu bilinen kimselerdir. Mağribî'nin silsileleri şu şekildedir:

Birinci silsilesi:

Muhammed b. İzzeddîn b. Âdil b. Yûsuf et-Tebrîzî el-ma'rûf bi"Şîrîn", eş-Şeyh Bahâuddin el-Hemedânî, eş-Şeyh Kutbuddîn b. ez-Ziyâ el-Hemedânî, eş-Şeyh Ziyâuddin, İzzeddîn et-Tâvesî, eş-Şeyh Sâdeddîn el-Hamevî

40 Kerbelâi, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/66-67.

41 Câmî, *Nefehât*, 610.

42 Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb fi terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab*, 5/354.

43 Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, 2(2)/97; Hidâyet, aynı bilgileri Riyâzu'l-ârifîn'de de tekrar etmiştir. Rızâkuli Hân Hidâyet, *Tezkire-i riyâzu'l-ârifîn*, nşr. Mehdi Ali Gürgânî (Tahran: Kitabfurûşî-yi Mahmûdî, 1344), 213-216; Hidâyet, *Gülzâr-ı Cavidân*, 3/1382.

44 Akîkî-yi Bahşâyîşî, *Mefâhîr-i Âzerbaycân* (Tebriz: Neşr-i Âzerbaycan, 1375), 3/1300.

(el-Hammûye) el-Cüveynî, eş-Şeyh Necmeddîn Ahmed el-Kübrâ, eş-Şeyh Ammâr Yâsir el-Bitlîsî, eş-Şeyh Ebu'n-Necîb Abdülkâhir es-Sühreverdî, eş-Şeyh Ahmed el-Gazâlî, eş-Şeyh Ebûbekir en-Nessâc et-Tûsî, eş-Şeyh Ebû Osman el-Mağribî, eş-Şeyh Ebû Ali el-Kâtib, eş-Şeyh Ebû âli er-Rûd-bârî, eş-Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî, Serî es-Sakatî, eş-Şeyh Mârûf el-Kerhî, el-Îmâm Ali b. Musâ er-Rızâ, Mûsâ el-Kâzım, Câfer es-Sâdık, Muhammed el-Bâkir, Ali Zeynelâbidîn, Hüseyin eş-Şehîd, Ali b. Ebî Tâlib, Rasûlullah Muhammed b. Abdullah (sallallâhu aleyhi vesellem).

İkinci silsilesi:

eş-Şeyh İsmâîl es-Sîsî, eş-Şeyh Burhâneddîn es-Sağurcî, eş-Şeyh Alâu'd-devle es-Simnânî, eş-Şeyh Nüreddîn Abdurrahmân el-İsferâyînî, eş-Şeyh Cemâleddîn Ahmed el-Cûrfânî, eş-Şeyh Radıyyuddîn Ali Lala, eş-Şeyh Mecdüddîn Şeref el-Bağdâdî, eş-Şeyh Necmeddîn Ahmed el-Kübrâ.

Üçüncü silsilesi:

Abdülmü'min es-Serâvî, İzzeddîn et-Tâhir es-Serâvî, eş-Şeyh Mahmûd el-Mekkî, eş-Şeyh Şihâbeddîn Ömer es-Sühreverdî, eş-Şeyh Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî.

Dördüncü silsilesi:

Muhammed el-Mârûf bi-Şîrîn, eş-Şeyh Sâdeddîn,⁴⁵ Mahmûd ez-Zâferânî, Ali b. Ebûbekir es-Sîvâsî, eş-Şeyh Sadreddîn el-Konevî, eş-Şeyh Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve eş-Şeyh Evhadüddîn Hâmid el-Kirmânî, eş-Şeyh Rukneddîn es-Sücâsî, eş-Şeyh Kutbuddîn Ahmed el-Ebherî, Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî.

Beşinci silsilesi:

Kutbuddîn, Şeyhu'l-ekber Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Ebu'l-Abbâs ve Ebu'l-Hasen Ali b. Abd b. Câmî, Hızır (as).⁴⁶

Bu silsilelerin tahlilinde ortaya çıkan ilk neticeye göre Mağribî, öncelikli olarak Sühreverdîye Tarîkati'ne mensubdur. Zîra beş silsilesinden

45 Lewisohn, Kerbelâî'nin Ravzâtü'l-cinân'da (1/371) Mağribî'nin müridlerinden olan meşhur hattat ve şâir Muhammed Aktâbî/Kattâbî-yi Maşrıkî'nin hocası olan Mevlânâ Sâdeddîn-i Tebrizî'nin, Mağribî'nin silsilesindeki Şeyh Sâdeddîn olduğunu söylemektedir (Lewishon, "Şerh-i hâl ve âsâr-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî", 78). Ancak metinden anlaşıldığı kadarıyla buradaki Sâdeddîn, Maşrıkî'nin hüsn-i hat hocasıdır. Nitekim Sâdeddîn'in hocası olarak Kerbelâî aynı yerde Mevlânâ Hacı Muhammed Bendgîr-i Tebrizî isminde birini zikretmektedir. Halbuki bu silsilede adı geçen Şeyh Sâdeddîn'in hocası Mahmûd ez-Zâferânî'dir. Bu da bu ikisinin aynı kişiler olmadığını göstermektedir.

46 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*, (1344), 1/68-69. Görebildiğimiz kadarıyla bu silsileler sâdece Kerbelâî tarafından nakledilmiştir.

dördü, bu tarîkatin kurucusu kabul edilen iki sûfiye, eş-Şeyh Ebu'n-Necîb es-Sühreverdi ve Şeyh Şihâbeddîn Ömer es-Sühreverdi'ye ulaşmaktadır.

İkinci netîce, Mağribî'nin, Sühreverdiyye Tarîkatı'nın içinden zuhûr eden Evhadiyye ve Ebheriyye tarîkatlerine nisbeti olduğudur.

Üçüncü netîce, Mağribî'nin Kübreviyye Tarîkatı'ne mensub olduğudur. Nitekim birinci ve ikinci silsilesi farklı halîfeleri üzerinden bu tarîkatin kurucusu olan Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ'ya ulaşmaktadır. Kaynaklarda Mağribî'nin müşidi olarak doğrudan zikredilen tek isim olan İsmâil-i Sîsî'nin Kübrevî olması da Mağribî'nin yakın mensûbiyetinin ve seyr u sülûkünü gerçekleştirdiği tarîkatin Kübreviyye olduğunu göstermektedir.⁴⁷

Dördüncü ve son netîce ise Mağribî'nin Ekberîyye'ye ulaşan bir silsileye sâhip olduğudur.

Mağribî'nin tahsil hayâtının ayrıntılarına sâhip olmadığımız gibi seyr u sülûkünün de tafsîlâtı hakkında kaynaklar pek bilgi vermemektedir. Sâdece onun, İsmâil-i Sîsî'ye intisabından sonra vâkî olan halvet dâveti ile ilgili şeyhiyle arasındaki muhâvere bilinmektedir. İsmâil-i Sîsî, bâzı müridleriyle birlikte Mağribî'yi de halvete sokmak için nezdine çağırmış, bunun üzerine Mağribî aşağıdaki şiirle şeyhine cevap vermiştir:

وز جمله صفات از پی ان ذات گذشتیم	تامهر تو دیدیم ز ذرات گذشتیم
در واقعه از سبع سماوات گذشتیم	از خلوت تاریک ریاضات گذشتیم
مردانه از این خواب و خیالات گذشتیم	دیدیم که اینها همه خواب است و خیال است
چون ما ز سر کشف و کرامات گذشتیم	بابا، سخن از کشف و کرامات چه گوئی
خوش باش کزین جمله کرامات گذشتیم	ای شیخ اگر جمله کرامات تو این است
ما در طلب از جمله آفات گذشتیم	اینها بحقیقت همه آفات طریقند
از مغربی و کویکب و مشکوة گذشتیم	ما از پی نوری که بود مشرق انوار

“Biz sevgini göreliden beri tüm zerrelerden vaz geçtik. Zata erdikten sonra bütün sıfatlardan geçtik. Karanlık halvetlerde çile çektik, vakıada yedi kat semayı aştık, gördük ki bütün bunlar rüya ve hayaldir, erkekçe bu rüyâ ve haylden vaz geçtik. Bize neden keşf ve kerametten söz edersin?! Zira biz keşf ve kerâmet sevdâsından da geçtik. Ey şeyh, şayet senin kerametlerinin cümlesi bu ise rahatına bak. Çünkü biz bütün bu kerametlerden geçtik. Hakikatte bunların hepsi de yoldaki âyetlerdir. Biz talepte âfetlerin

47 Bâzı çağdaş araştırmacılar da bu şekilde bir sonuca ulaşmıştır. Örnek olarak bk. John Renard, *Historical Dictionary of Sufism* (Maryland: Rowman & Littlefield, 2016), 196.

*hepsini geçtik. Biz nurlar saçan Nûrun peşinden mağribden de yıldızdan da lambadan da geçtik.*⁴⁸

Bu cevaptaki kemâli gören ve bundan hoşnud olan Sîsî, Mağribî'yi halvete sokmaya gerek görmemiştir.⁴⁹

1.6. Muâsırları ile Münâsebetleri

Mağribî'nin vefâtı ile ilgili yukarıda nakledilen Ebûbekir Mîrzâ hâdisesi onun, yaşadığı dönemde Tebriz halkı üzerinde etkisi olan ve halk tarafından kendisine saygı duyulan bir sûfî⁵⁰ olduğunu göstermektedir.⁵¹ Ayrıca idârecilerin de Mağribî'ye yakınlık gösterdiği, hattâ mürîdi olduğu da rivâyet edilmektedir. Nitekim Timur tarafından Tebriz hâkimi olarak tâyin edilen oğlu Mîrzâ Mîrânşâh Tebriz'e geldiğinde Molla Muhammed Mağribî'ye gitmiş ve onun mürîdi olmuş, her hafta onun evine gidecek kadar da ilgi göstermiştir.⁵²

Temkin ehli şâir, sûfî, ârif ve derin anlayış sâhibi muvahhidlerden olan Mağribî, döneminin sûfîleri ile yakın münâsebetler kurmuştur. Bilhassa kendisi gibi vahdet-i vücûd neşvesine sâhip ve yine kendisi gibi bir şâir olan Kemâl-i Hocendî⁵³ ile yakın arkadaşlıkları olmuştur.⁵⁴ Mağribî, Kemâl-i Hocendî'nin:

چشم اگر اینست و ابرو این و ناز و شیوه این
الوداع ای زهد و تقوی الفراق ای عقل و دین⁵⁵

matlamını duyunca şeyhin mecâzî aşktan başka bir mânâya hamle-dilemeyecek olan bu beyti niçin söylediğini anlamadığını söylemiş, bunu duyan Hocendî de onu yemeğe dâvet etmiştir. Yemeği hazırlarken

48 Şiirin tercümesi Nefehât tercümesinden alınmıştır. Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri*, çev. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011), 827-828. 49 Câmî, *Nefehât*, 611.

50 Lütî Bey Âzerbegdili, *Tezkire-i Âteşgede* (Tahran: Müesses-e-i Neşr-i Kitâb, 1335), 1/35.

51 Hâfız Hüseyin-i Kerbelâî'nin bu konudaki nakilleri için bk. Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cen-nâtü'l-cinân* (1344), 1/71-72.

52 Kâşifî, *Letâifu't-tavâif*, 229-230.

53 Hocendî, devrinin tanınmış sûfîlerindedir. Şiir de yazdığı için şâirler arasında zikredilir, ancak onun şâirliği sûfîliğinden sonra gelir (Lûdî, *Tezkire-i Mir'âtü'l-hayâl*, 47).

54 Câmî, *Nefehât*, 610; Gıyâseddin Hândmîr, *Habîbu's-siyer fi ahbâri efrâdî'l-beşer*, thk. Muhammed Debîr Siyâkî (Tahran: Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362), 3/549.

55 Tercümesi: Eğer göz, kaş, naz ve işve bu ise elvedâ ey zühd, el-fîrâk [senden ayrıldım] ey akıl ve din.

kendisine yârenlik eden Mağribî'ye beyitteki çeşmin ayn olduğunu, göz mânâsına gelen ayn kelimesinin aynı zamanda hakikat ve öz anlamına da geldiğini, meşâyih istilâhında ayn-ı kadîmin zât olduğunu, varlığın hakikatinin ise zât-ı ilâhî olduğunu, ebrunun, yâni kaş kelimesinin ise gözün perdesi olduğunu, aynı şekilde zâtın perdesinin de sıfatlar olduğunu söyleyerek beytin işaretlerini açıklamıştır. Bundan sonra Mağribî, îtirâzından vaz geçmiştir.⁵⁶

Mîrzâ Mîrânşâh'ın Mağribî'nin meclisini terk edip Kemâl-i Hocendî'nin meclisine devam etmesi sebebiyle Hocendî ile Mağribî'nin arasının açıldığı nakledilmektedir.⁵⁷

Kemâl-i Hocendî'den başka kendisi gibi İsmâil-i Sîsî'nin müridi, yâni pîrdâşı olan Mevlânâ Muhammed Assâr-i Tebrizî (öl. 792 veya 793/1389-90 veya 1391) ile de arkadaşlık etti.⁵⁸ Ondan başka yine pîrdâşı olan muâsırları arasında Hâce Pîr Şeyh nâmıyla bilinen Hâce Abdülhay ve kardeşi Hâce Meşâyih sayılabilir. Bilhassa Hâce Pîr Şeyh, Şeyh İsmâil-i Sîsî Tebriz'e geldiğinde ona hizmet için koşuşturması ve gayreti ile bilinmektedir.⁵⁹ Hâce Meşâyih muhtemelen şeyhinden sonra Mağribî'ye intisab etmiştir.⁶⁰ Gerçi Mağribî, kendisine intisab edenlerden istîdâdlarını yüksek gördüğü kimseleri mürşidi İsmâil-i Sîsî'ye göndermekteydi. Nitekim Pîr Tâc-ı Tûlemî isimli bir sûfî de bunlardan biridir.⁶¹ Hâce Meşâyih da böyle olabilir.

Döneminin bilinen sûfîleri hâricinde Kerbelâî, Mağribî'nin ricâlî-gaybî da tanıdığı, onlarla münâsebette bulunduğunu söylemekte ve İbnü'l-Arabî'nin melâmet ehli dediği ricâlden bâzı kimselerle yaşadıklarına dâir birtakım nakillere yer vermekte, ayrıca Mağribî'nin kerâmet ve tasarruflarına dâir de örnekler zikretmektedir.⁶²

56 Câmî, *Nefehât*, 610-611; Lûdî, *Tezkire-i Mir'âtü'l-hayâl*, 48-49.

57 Kâşifî, *Letâifu'l-tavâif*, 229-230.

58 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/363.

59 Hâfız Hüseyin-i Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*, thk. Câfer Sultân el-Kurrâî (Tahran: İntişârât-ı Nigâh, 1349), 2/46, 49.

60 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1349), 2/87.

61 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1349), 2/99.

62 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/69-73.

1.7. İrşâdı ve Müridleri

Mağribî'nin irşâdı ve müridlerinin kimler olduğu hakkında ayrıntılı bilgilere sâhip değiliz. Bununla birlikte seferde ve hazarda yanında bulunan müridlerinden ve evinin müdâvimlerinden⁶³ Ebû Muhammed Nüreddîn Abdurrahîm el-Bezzâzî, Mağribî'ye intisâbı ve ondan zikir telkîni alması ile ilgili bâzı bilgiler vermiştir. Bu rivâyet, Mağribî'nin irşâdı ile ilgili oldukça mühim görünmektedir. Kerbelâî'nin naklettiğine göre el-Bezzâzî şöyle demektedir:

“29 Şevvâl 795/7 Eylül 1393 senesinde Sultâniye şehrinde,⁶⁴ Şeyh Mağribî'nin mübârek eliyle tevbe ettim, onunla musâfaha ederek biat ettim, parmaklarımı parmaklarına geçirdim, onun mübârek feminden kelime-i tevhîd olan “lâilâhe illellah muhammedün rasûlüllah” kelimesi ile zikrullah telkînini aldım. Sonra Allah'ın en büyük zikri olan Allah isminin telkînini Gilân'a bağlı şehirlere Fumen şehrinde aynı senenin 27 Zi'l-ka'de'sinde (4 Ekim 1393) aldım. Yine ondan ism-i hû telkîni, “lâilâhe illellah” kelimesi ve “Allah” lâfzının habs-i nefes ve zikir-i hafî tarîkıyla çekilmesi telkînini aldım.”⁶⁵

Bu sözler, pek çok seyahate çıktığı söylenen ancak seyahatleri hakkında neredeyse hiçbir bilgi bulunmayan Mağribî hakkında bize oldukça mühim bilgiler sunmaktadır. Ne maksadla olduğu hakkında bir şey söylemek mümkün olmasa da Mağribî'nin 795/1393 senesinin sonbaharında Zencân ve Gilân bölgelerinde bulunduğu kesindir.

el-Bezzâzî ayrıca Mağribî'nin biat alışına dâir de tafsilat vermektedir. Bu rivâyet, hakkında neredeyse herhangi bir bilgi bulunmayan Mağribî'nin mürşidliği hakkında tafsîlât vermesi açısından oldukça mühimdir. Bundan dolayı doğrudan iktibas etmekte fayda mülâhaza edilmektedir. el-Bezzâzî şöyle demektedir:

63 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/368; Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz tâ Pâyân-ı Karn-ı Nuhum-i Hicrî*, 868.

64 Burası günümüzde Zencân eyâletinde bulunan ve ismini Olcaytu'nun kabrinden alan şehir olmalıdır.

65 Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân* (1344), 1/367; Nakşbendiyye üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Necdet Tosun'a göre, burada zikredilen usûlü tâkip etmesi sebebiyle Mağribî'nin Mâverâünnehir Nakşbendilerinin zikir usûlünü benimsediği söylenebilir. Necdet Tosun, “Şîrîn-i Mağribî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/193.

“إِنِّ الدِّينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ” çekerek “فَوَقَّ آيِدِيهِمْ فَمَنْ تَكَفَّ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَةٌ تَبِيَهُ أَجْرًا عَظِيمًا”⁶⁶ Sonra üç kere “اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله”⁶⁷ dedi ve her seferinde kendisini tekrarlamamı emretti, ben de onun söylediği gibi söyledim. Sonra üç kere “استغفر الله العظيم الذي لا اله الا هو الحي القيوم” dedi ve her seferinde kendisini tekrarlamamı emretti, ben de onun söylediği gibi söyledim. Sonra üç kere “يا تواب تب علي حتى اتوب” dedi ve her seferinde kendisini tekrarlamamı emretti, ben de onun söylediği gibi söyledim. Sonra bir kere daha “اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد” dedi ve kendisini tekrarlamamı emretti, ben de onun söylediği gibi söyledim. Sonra hafî bir şekilde, yâni düşük bir sesle “الهم اودعك اودعك شهادة عبدك هذا وتوبته فانك لا تضع الءدائع”⁶⁸ okudu.

Sonra, önünde dizlerim dizlerine değecek şekilde oturmamı emretti. Emrettiği gibi oturdum. Bana üç kere medlerini de uzatarak “لا اله الا الله” dedi ve sonuncusundan sonra “محمد رسول الله حقا” dedi. Bana da kendisi gibi söylememi emretti ve bunu bana telkin etti. Ben de onun önünde onun söylediği gibi söyledim. ...

[Seyr u sülûk bittikten] Sonra zikredilenlerin tamâmı ve icâzette olan diğer her şeyi insanlardan lâyıık ve ehil olanlara şartlarına uygun bir şekilde ulaştırmam için 16 Rebîu’l-evvel 803/4 Kasım 1400’de bana icâzet verdi. Onun [Mağribî’nin] bütün zikrettiklerimizle ilgili Rasûlullah’a (sallallâhu aleyhi vesellem) ulaşan kesintisiz silsileleri vardır.⁶⁹

Ebû Muhammed Nûreddîn Abdurrahîm el-Bezzâzî’den başka dönemin meşhur hattatlarından iki kardeş Hâce Abdurrahîm-i Halvetî-yi Tebrîzî ve Mevlânâ Abdülhay-ı Tebrîzî, bu ikisinin babası olup yine dönemin meşhur hattat ve şâirlerinden olan Şemseddîn Muhammed-i Aktâbî/Kattâbî-yi Maşrikî-yi Tebrîzî (öl. 812/1409), Hâce Meşâyih, Mevlânâ Ivâz Şâh, Mağribî’nin tesbit edilebilen müridlerindedir. Lewisohn, Zeynüddîn-i Hâfî’nin de onun müridlerinden olduğunu söylemektedir.⁷⁰

66 “Sana yeminle bağılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar, Allah’ın elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah’a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah’a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.” [el-Feth, 48/10]. Bu âyet tasavvufta müridin intisâbı sırasında müşşid tarafından okunması kadim bir gelenek olup Hz. Peygamber’den (sallallâhu aleyhi vesellem) gelen bir uygulamadır.

67 Allah’tan başka ilâh olmadığına ve O’nun şerîki olmadığına, Muhammed’in O’nun kulu ve rasûlü olduğuna şehâdet ederim.

68 Allahım, bu kulunun şehâdetini ve tevbesini Sana emânet ediyorum, şüphesiz sen emânetleri zâyî etmezsin.

69 Kerbelâi, *Ravzâtü’l-cinân ve cennâtü’l-cinân* (1344), 1/367-368.

70 Lewisohn, “Shirin Maghribi, Muhammad”, 9/484.

Muhammed Ali Terbiyet, *İştigâl-i Şuttâriyye* yazarı ve Şuttâriyye/Şettâriyye Tarîkati'nin kurucusu olan Abdullah-ı Şuttârî/Şettârî'nin (öl. 832/1428-29) Mağribî'nin müridi ve halîfesi olup Şuttârî lâkabını da ondan almış ve Mağribî tarafından Hindistan taraflarına irşad vazifesi ile gönderilmiş olduğunu söylemektedir.⁷¹ Terbiyet'in herhangi bir kaynak vermediği bu bilgi, Şuttârî hakkında bilinen bilgilere göre yanlıştır. Nitekim Mağribî gibi Sühreverdi ve Kübrevî silsilesine sâhip olan Şuttârî, bu nisbeti Kübreviyye'nin Hemedâniyye kolunun kurucusu olan Alî b. Şehâbeddîn b. Muhammed-i Hemedân'den (öl. 786/1385) almıştır. Ayrıca ona "Şuttâr" lâkabını veren şeyhi ise Muhammed Ârif adında bir Tayfûrî şeyhidir.⁷²

2. Tasavvufî Düşüncesi ve Şiiri

Mağribî, temkin ehli sûfilerden olup muvahhid olmakla meşhurdur. Hidâyet'e göre "mezhebi vahdet-i vücûd, meşrebi lezzet-i şuhûddur. Bütün sözlerinde ise tek bir mânâdan başkasına rastlamak mümkün değildir."⁷³

İbnü'l-Arabî fikirlerinden çokça etkilenmiş⁷⁴ bir sûfî olan Mağribî, İbnü'l-Arabî düşüncesini Farsçaya nakleden sûfilerden olup Şebisterî ve Mevlânâ'nın etkisinde kalmıştır.⁷⁵ Bunun yanında onun Mahmûd-i Şebisterî'nin edebî vârislerinden olduğu ve onun da paylaştığı fikirleri nazmen şerh ettiği,⁷⁶ Fahreddîn-i Irâkî'nin edebî vârislerinden olduğu,⁷⁷ Hocendî'nin lirik şiir tarzının ve ekberî düşünce merkezli şiir mektebinin etkisinde kalanlardan olduğu iddia edilmiştir.⁷⁸ Browne, Irâkî ve Câmî gibi sûfî şâirlerle birlikte onu da fars şâirleri arasında İbnü'l-Arabî'nin

71 Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*, 353.

72 Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Abdullah-ı Şettârî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988), 1/137.

73 Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, 2(2)/97; Hidâyet, aynı bilgileri Riyâzu'l-ârifîn'de de tekrar etmiştir. Hidâyet, *Tezkire-i riyâzu'l-ârifîn*, 213-216.

74 William Chittick, "Ebn al-'Arabî, Mohyî-al-dîn Abû 'Abd-Allâh Moḥammad Tâ'î Hâtemî", *Encyclopædia Iranica* (Erişim 14 Nisan 2022).

75 Renard, *Historical Dictionary of Sufism*, 196.

76 Leonard Lewishon, "The Transcendental Unity of Polytheism and Monotheism in the Sufism of Shabistari", *The Heritage of Sufism*, ed. Leonard Lewishon (Oxford: Oneworld, 1999), 2/389-390.

77 Lewishon, "Şerh-i hâl ve âsâr-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî", 73.

78 Jan Rypka, *History of Iranian Literature* (Dordrecht: D. Reidel, 1968), 262-263.

sıkı tâkipçileri olanlardan saymaktadır.⁷⁹ Leonard Lewisohn'a göre ise Fahreddîn-i Irâkî (öl. 688/1289), Mahmûd-i Şebisterî (öl. 740/1339-40) ve Kâsım-ı Envâr'la (öl. 837/1433) birlikte İbnü'l-Arabî düşünce-sini Fars dilinde şiir formunda ifâde eden dört önemli şâirden biridir.⁸⁰ Browne'a göre Mağribî, Irâkî, Ferîdüddîn-i Attâr, Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hakîm-i Senâî ile aynı çizgiye sâhip olmakla berâber onların seviyesini nâdiren yakalayabilen bir şâirdir.⁸¹ Başka bir görüşe göre Mağribî, vahdet-i vücûd meselesini şiir formunda ele alma tavrının ilklerinden olan Senâyî ve Ferîdüddîn-i Attâr'ı tâkip etmekte ve bu tavrın ikinci neslinden kabul edilmektedir.⁸²

Vahdet-i vücûd ehli olan⁸³ Mağribî, Farsça yazan âriflere mahsus bir tarzda gazeller yazmıştır. Tevhide dâir çok bilinen ve sâir şâirler tarafından taklid edilen iki tercî'-i bendi vardır.⁸⁴ Dîvânındaki şiirlerin tamâmı irfânî olup İbnü'l-Arabî tavrındadır.⁸⁵ Hatta Nûmânî'ye göre Mağribî'nin dîvânından İbnü'l-Arabî düşüncesi, husûsen vahdet-i vücûd ve onunla ilgili tasvirler çıkarılırsa divandan eser kalmaz.⁸⁶

Mağribî'nin şiiri baştan başa vahdet-i vücûda dâirdir. Onda bu temadan başkasına tesâdüf etmek zordur. Onun şiirinde hayal gücü, yaratıcılık, yeni ve bâkir ifâde imkânları ya da sembolizm de azdır. Tek bir mazmûnu defâlarca ve aynı tarzda tekrar eder. Bundan dolayı bir müddet sonra şiiri zevk vermez. Hatta sıkıcı kabul edilir.⁸⁷ İbnü'l-Arabî düşüncesini anlamada Fergânî ve Şebisterî, Mağribî'nin en çok faydalandığı müelliflerdir.⁸⁸

Şiirlerinde tasavvufî muhtevâ hâkim ise de bu çerçevede onun İsmet-i Buhârî (829/1425-26) gibi ortalama bir şâir olduğu kabul edilir.⁸⁹ Mağribî'nin

79 Browne, *A Literary History of Persia*, 3/330-332.

80 Lewisohn, "Shirin Maghribi, Muhammad", 9/484.

81 Browne, *A Literary History of Persia*, 3/343-344.

82 Rypka, *History of Iranian Literature*, 300; Mevlânâ Şibli Nu'mânî, *Şi'ru'l-Acem yâ Târih-i şuarâ ve edebiyât-ı İrân*, çev. Seyyid Muhammed Takî-yi Geylânî (Tahran: Dünyâ-yı Kitâb, 1363), 5/115-116.

83 Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb fi terâcimi'l-ma'rûfin bi'l-künyeti evi'l-lakab*, 5/354.

84 Nefîsî, *Târih-i Nazm u Nesr Der İrân ve Der Zebân-ı Fârisî*, 1/210.

85 Tahrânî, *ez-Zeria ilâ tasâñîfi ş-şia*, 9(3)/1079-1080; Browne, *A Literary History of Persia*, 3/333.

86 Nu'mânî, *Şi'ru'l-Acem yâ Târih-i şuarâ ve edebiyât-ı İrân*, 5/136-137.

87 Nu'mânî, *Şi'ru'l-Acem yâ Târih-i şuarâ ve edebiyât-ı İrân*, 5/120.

88 Lewishon, "Şerh-i hâl ve âsâr-ı Muhammed Şîrin-i Mağribî", 73.

89 Zebihullah Safa, "Persian Literature In The Timurid And Turkmen Periods", *The Cambridge History of Iran*, ed. Peter Jacson - Laurence Lockhart (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 6/918.

yaşadığı dönem, Fars edebiyâtında gazel türünün diğer türlere nisbetle oldukça yaygın ve popüler olduğu bir dönemdir. Hâfız-i Şîrâzî (ö. 791/1389), Ubeydullah-ı Zâkânî (ö. 772/1371) ve Kemâl-i Hocendî gibi şâirler bu türün en güzel örneklerini vermişlerdir. Bu konuda Hâfız'ın şöhreti diğerlerinden oldukça fazladır. Mağribî de çağının bu temâyülüne uygun olarak daha çok gazel türünde eser vermiştir. Hatta onun divânında kasîde gibi türler bulunmayıp eseri geneli itibâriyle gazellerden oluşmaktadır.⁹⁰ Bu asırda ayrıca açık veya örtülü olarak tasavvufî temalar, şâirler tarafından oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Hatta sâdece tasavvufî meseleleri açıklamak maksadıyla şiiirler kaleme alan şâir-sûfî ya da sûfî-şâirler bulunmaktadır. Bazı şiiirlerdeki tasavvufî örgünün anlaşılması oldukça ince ve dikkatli irdelemelere mâtuf iken bazılarında ise bu vurgu ve örgü tasavvufî terminolojiyi de cömertçe kullanacak ve yer yer şerh edecek kadar açıktır. Bu açıklıkta yazarların bir kısmının sûfilîği bilinmektedir ve bunlar ya Hocendî, Mağribî ve Kasım-ı Envâr (ö. 837/1433) örneklerinde olduğu gibi bazı tarikatlere müntesiptir ya da Nîmetullah-ı Velî örneğindeki gibi tarikat kurucusudur. Tasavvufî şiiirlerde hâkim olan tema ise vücûd, vahdet-i vücûd ve aşk gibi ontolojik konulardır. “Bir”den “çok”un zuhûru, tecellî, mâhiyet, âbid-mâbud ve âşık-mâşuk ilişkisi ya da birliğı gibi meseleler, bu şâirlerin açıklamaya çalıştığı hususların başında gelmektedir.⁹¹ Ayrıca Mağribî, Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr'ın meşhur Havrâiyye rubâisinin ilk mısraındaki “nigâr” ifâdesini Hz. Âdem'le şerh eden ilk kimsedir. Ondandır bu mânâ Kâsım-ı Envâr, Şah Nîmetullâh-ı Velî, Ahrâr ve Câmî gibi sûfî şâir ve yazarlar tarafından geliştirilmiştir.⁹²

Şah Nîmetullah-ı Velî, Mağribî tarzında ve onun kullandığı temalarla yazan bir şâirdir.⁹³ Kâsım-ı Envâr da Mağribî'ye benzer kabul edilmektedir.⁹⁴ Mağribî'den etkilenenlerin başında *Gülşen-i Râz* şâirihî Esîrî-yi Lâhicî

90 Ehsan Yarshater, “Persian Poetry In The Timurid And Safavid Period”, *The Cambridge History of Iran*, ed. Peter Jacson - Laurence Lockhart (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 6/968; Aralarında Mağribî'nin de bulunduğu sûfî şâirlerin şöhret gibi ibtilâlardan kaçınmak için tek bir türe râğbet etmeleri hakkında bk. Nu'mânî, *Şî'ru'l-Acem yâ Târih-i suarâ ve edebiyât-ı İnan*, 5/121.

91 Yarshater, “Persian Poetry In The Timurid And Safavid Period”, 6/970.

92 J. T. P. De Bruijn, *Persian Sufi Poetry: An Introduction to the Mystical Use of Classical Poems* (Mitcham: Curzon, 1997), 24-25, 62.

93 Rypka, *History of Iranian Literature*, 283.

94 H. T. Norris, “The Hurufi Legacy of Fadlullah of Astarabad”, *The Heritage of Sufism*, ed. Leonard Lewishon (Oxford: Oneworld, 1999), 2/94.

gelmektedir. O, *Mefâtihu'l-i'câz*'da tecerrüd ve tevhîd bahislerinde sıklıkla Mağribî'nin şiirleriyle istişhâdda ve ondan bolca nakillerde bulunmuştur.⁹⁵

3. Eserleri ve *Câm-ı Cihân-nümâ'sı*⁹⁶

Görebildiğimiz kaynaklarda ittifakla Mağribî'ye dîvânı hâricinde dört eser nisbet edilmektedir: *Mir'âtü'l-ârifin der tefsir-i Sûre-i Fâtîha* diğer adıyla *Esrâr-ı Fâtîha*, *Risâle-i Câm-i Cihân-nümâ*, *Dürri'l-ferîd fî mâri-feti't-tevhîd*⁹⁷ ve *Nüzhetü's-Sâsâniyye*.⁹⁸

785/1383-84 senesinde yazılmış olan *Câm-i Cihân-nümâ yâ Külliyyât-ı İlm-i tevhîd yâ Merâtib-i Vücûd*, Fergânî'nin *Kasîde-i Hamriyye* şerhi olan *Meşâriku'd-derârî* isimli eserinden tercüme ve telhistir.⁹⁹ Fergânî'nin *Meşâriku'd-derârî* isimli eserinin bilhassa bâzı bölümlerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Zîra eserde doğrudan isim ve yer zikredilerek iktibaslara pek rastlanmasa da Mağribî bu eserinde, Fergânî'nin eserinden istifâde etmiştir. Mağribî'nin eseri bilhassa Hindistan'da şerhlere konu olmuştur. Arapça ve Farsça iki versiyonu bulunan Fergânî'nin eserinin Farsçası yaygın bir kullanıma ve şöhrete ulaşamamıştır. İran dâhil olmak üzere daha ziyâde eserin Arapça versiyonu bilinir ve okunur olmuştur. Mağribî'nin eserinin te'siriyle olsa gerek Hindistan'ta bu eserin Farsçası daha yaygındır. Garip olan şu ki Fergânî'nin Farsça eserinin tanınmasına oldukça fayda sağlayan Mağribî'nin bu Farsça eserine yazılan ilk şerh Arapçadır ve Mehâimî tarafından yazılmıştır.¹⁰⁰ *Câm-i Cihân-nümâ*'nın

95 Lâhicî'nin temel kaynağının Mağribî olmasıyla ilgili ayrıca bk. Lewishon, "The Transcendental Unity of Polytheism and Monotheism in the Sufism of Shabistari", 2/381.

96 Bu eserin tafsilâtlı tanıtımına Temelli'nin eserinde yer verilmiş olduğu için burada tekrar edilmemiştir. Tafsilât için bk. Mehmed Temelli, "Muhammed Şîrin Mağribî ve Câm-ı Cihânnümâ'sı", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4* (Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 2005), 120-122.

97 Bu eser, tevhîd-i zât, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i ef'âl hakkındadır ve Geylân'da yazılmıştır (Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*, 352); Bu eserin tanıtımı için bk. Temelli, "Muhammed Şîrin Mağribî ve Câm-ı Cihânnümâ'sı", 118-119.

98 Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb fî terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab*, 5/353-355.

99 Meşkûr, *Târîh-i Tebrîz tâ Pâyân-ı Karn-ı Nuhum-i Hicrî*, 860-862.

100 William Chittick, "Spectrums of Islamic Thought: Sa'id al-Din Farghani on the Implications of Oneness and Manyness", *The Heritage of Sufism*, ed. Leonard Lewishon (Oxford: Oneworld, 1999), 2/208.

en meşhur şerhi *Şerh-i Câm-i Cihân-nümâ* adıyla, kendi talebelerinden olan Ahmed b. Mûsâ-yı Reştî tarafından kaleme alınmıştır.¹⁰¹

Tesbit edilebildiği kadarıyla *Câm-i Cihân-nümâ*'nın Türkçe'ye tek tercümesi Tâhîru'l-Mevlevî tarafından yapılmıştır. Tâhîru'l-Mevlevî'nin bu tercümesi "Tercümelerim" isimli bir yazma mecmuada münderiçtir. Bu mecmuanın tek nüshası Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Kütüphânesi, Yazmalar Koleksiyonu, nr. Y021'de yer almaktadır ve müellif hattıdır. Mecmuanın son eseri olan *Câm-ı Cihân-nümâ* ve tercümesi hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"Bu eser, hem A hem B yüzü yazılı olarak 10 sayfa tercüme esas alınan metin ve 15 sayfa da eserin tercümesi olmak üzere 25 sayfadır. Eserin hem metninin hem de tercümesinin kendi içinde sayfa numaraları bulunmaktadır.

Bu eserin tercüme esas alınan metni hemen tercümeden önce yer almaktadır. Bu metin, Tâhîru'l-Mevlevî'nin hattından farklı bir hatla, mecmûanın kâğıdından farklı bir kâğıda yazılmış olup mecmûaya bu hâliyle mütercim tarafından sonradan eklenmiştir. ...Bununla birlikte bu metinde, *Câm-ı Cihân-nümâ*'nın metnin müstensihî ve istinsâh târihi hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Metinde yer alan iki şeklin ikincisi Tâhîru'l-Mevlevî tarafından tercüme nakledilmemiştir. Her ne kadar mütercim tarafından her iki şekil için de "dâirenin şekli metn-i risâlede bulunduğu için tercüme nakledilmemiştir" denilse de ilk şekil, *Câm-ı Cihân-nümâ Tercümesi*'nin 3. sayfanın arka yüzüne kurşun kalemle çizilmiştir.

Bu tercümenin bitiş târihi: 12 Zî'l-ka'de 1346/2 Mayıs 1928 Perşembe'dir. Tebyiz târihi ise 19 Zî'l-ka'de 1346/9 Mayıs 1928'dir."¹⁰²

Sonuç

Muhammed Şîrîn-i Mağribî, daha ziyâde şairliğiyle tanınmış olan bir sûfidir. Doğum ve ölüm yerleri vefat târihi hakkında muhtelif yer ve târihler zikredilmiştir. Kaynakların değerlendirilmesi ve verdikleri bilgilerin tenkîdi neticesinde Mağribî'nin Tebriz'de doğmuş, 809/1406-07 târihinde 60 yaşında yine Tebriz'de vefât etmiş olduğunu bildiren kaynakların

101 Lewishon, "Şerh-i hâl ve âsâr-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî", 74.

102 Abdulrahman Acer, "Tâhîru'l-Mevlevî'nin 'Tercümelerim' İsimli Bir Yazma Mecmûası", 2. *Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Abbas Ali Vefâî (Tahran: Allâme Tabatabâî Üniversitesi, Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi, 1393), 919.

verdiği bilgilerin doğruya daha yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Onun Fars eyaletine bağlı Nâin’de doğup İstahbân’da vefat ettiği ve kabrinin orada olduğu bilgisinin doğru olmadığı, yine onun vefat târihi olarak zikredilen 808, 810 ve 811 târihlerinin de isâbetli olmadığı tesbit edilmiştir.

İran sınırları içinde ve dışında bâzı seyahatlere çıkan Mağribî’nin Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Ekberiyye’ye âid beş ayrı silsileye sâhiptir. Onun “Mağribî” nisbesinin, Mağrib bölgesine yaptığı ve İbnü’l-Arabî’ye nisbeti olan bir şeyhten hırka giydiği seyahatinden kaynaklandığı söylenmektedir. Muhtelif şeyhlere intisab ettiği nakledilen Mağribî’nin, tasavvufî terbiyesini Kübrevî şeyhi İsmâil-i Sîsî’den aldığı ve onun halîfesi olduğu kesindir.

Kaynakların satır aralarında bulunan bâzı bilgilerden Mağribî’nin, döneminin saygın müridlerinden ve şâirlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca onun irşad vazifesini nasıl icrâ ettiği ve tasavvufî ders telkînini nasıl yaptığı hakkında da kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. Bu çerçevede o hem hafî hem de cehrî zikir dersi vermiş olması Kübrevî olmasına rağmen Mağribî’nin dönemin Nakşibendî Tarîkatî’nin uygulamalarından etkilendiği yorumunun yapılmasına sebebiyet vermiştir.

Farsça, Arapça ve Türkçe şiirleri bulunan Mağribî’ye, tamâmıyla vahdet-i vücûd fikrinin işlendiği dîvânından başka ittifakla dört eser daha nisbet edilmektedir. Eserlerinden en meşhur olanı *Câm-ı Cihân-nümâ*’dır. Merâtib-i vücûda dâir olan bu risâle, Fergânî’nin *Meşâriku’d-derârî* isimli eserinden istifâde ile kaleme alınmıştır. Bu eserin Türkçe tercümesi Tâhiru’l-Mevlevî tarafından yapılmış olup bu çalışmanın ikinci kısmını oluşturmaktadır.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki Mağribî’nin genel olarak tasavvuf düşüncesindeki husûsen de Ekberî sûfîler arasındaki yerinin tesbîti için etraflı ve tez hacminde akademik çalışmaların yapılması bir ihtiyaç olarak kendini göstermektedir. Mağribî’nin hayâtı hakkında yapılmış olan ve yukarıda zikri geçen eserinin tercümesini ihtiva eden bu çalışma, ülkemizde Ekberî Mektep ve Mağribî ile ilgili çalışmalara katkı sağlamaya ve bu alanda yapılacak yeni çalışmalara kapı aralamaya çalışmıştır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Acer, Abdulrahman. "Tâhiru'l-Mevlevî'nin 'Tercümelerim' İsimli Bir Yazma Mecmûası". 2. *Uluslararası Türk-İran Dil ve Edebiyat İlişkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Abbas Ali Vefâyî. 910-922. Tahran: Allâme Tabatabâi Üniversitesi, Fars Edebiyatı ve Yabancı Diller Fakültesi, 1393.
- Âzerbegdili, Lütfi Bey. *Tezkire-i Âteşgede*. Tahran: Müessesesi-i Neşr-i Kitâb, 1335.
- Bahşâyîşi, Akiki-yi. *Mefâhir-i Âzerbaycân*. Tebriz: Neşr-i Âzerbaycan, 1375.
- Browne, Edward G. *A Literary History of Persia*. London: Cambridge University Press, 1928.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkibeleri*. çev. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü'l-üns min hazarâti'l-ğuds*. thk. Mahmud Âbidî. Tahran: İntişârât-ı Sohen, 1390.
- Chittick, William. "Ebn al-'Arabî, Mohyî-al-din Abû 'Abd-Allah Moğammad Tâî Hâtemî". *Encyclopædia Iranica*. Erişim 14 Nisan 2022. <https://www.iranicaonline.org/articles/ebn-al-arabi>
- Chittick, William. "Spectrums of Islamic Thought: Sa'id al-Din Farghani on the Implications of Oneness and Manyness". *The Heritage of Sufism*. ed. Leonard Lewisohn. 2/203-219. Oxford: Oneworld, 1999.
- De Bruijn, J. T. P. *Persian Sufi Poetry: An Introduction to the Mystical Use of Classical Poems*. Mitcham: Curzon, 1997.
- Hândmîr, Giyâseddin. *Habîbu's-siyer fî ahbâri efrâdi'l-beşer*. thk. Muhammed Debîr Siyâkî. Tahran: Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362.
- Hidâyet, Mahmûd-i. *Gülzâr-ı Câvidân*. [Tahran]: Çâphâne-i Zibâ, 1353.
- Hidâyet, Rızâkuli Hân. *Mecmau'l-fusahâ*. nşr. Muzâhir Musaffâ. Tahran: İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1382.
- Hidâyet, Rızâkuli Hân. *Tezkire-i riyâzu'l-ârifîn*. nşr. Mehdi Ali Gürgânî. Tahran: Kitâbfurûşî-yi Mahmûdî, 1344.
- Hüseynî, A'zam-ı. *Te'sîr-pezirihâ-yı Fikrî ve Beyânî-yi Şems-i Mağribî ez Fusûsu'l-hikem-i İbn Arabî ve Külliyyât-ı Irâkî*. Şîrâz: Dânişgâh-ı Şîrâz, Doktora, 1392.
- Kâşîfi, Fahreddin Ali Safî b. Hüseyin Vâiz-i. *Letâifu't-tavâif*. thk. Ahmed Gülçin Maânî. Tahran: İntişârât-ı İkbâl, 1336.
- Kerbelâi, Hâfız Hüseyin-i. *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*. thk. Câfer Sultân el-Kurrâi. Tahran: İntişârât-ı Nigâh, 1344.
- Kerbelâi, Hâfız Hüseyin-i. *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cinân*. thk. Câfer Sultân el-Kurrâi. Tahran: İntişârât-ı Nigâh, 1349.
- Lewisohn, Leonard. "Shirin Maghribi, Muhammad". *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*. 9/484. Leiden: Brill, 1997.
- Lewisohn, Leonard. "Şerh-i hâl ve âsâr-ı Muhammed Şîrîn-i Mağribî". *Faşnâme-i İttulâ'-resânî der hovze-i nakd ve tashîh-i mutûn* 3-4 (1396), 73-80.

- Lewisohn, Leonard. "The Transcendental Unity of Polytheism and Monotheism in the Sufism of Shabistari". *The Heritage of Sufism*. ed. Leonard Lewisohn. 2/379-407. Oxford: Oneworld, 1999.
- Lûdî, Şîr Ali Hân-ı. *Tezkire-i Mir'âtü'l-hayâl*. nşr. Hamîd-i Hüseyinî - Behrûz-i Saferzâde. [Tahran]: İntişârât-ı Rowzaneh, 1377.
- Meşkûr, Muhammed Cevâd. *Târîh-i Tebrîz tâ Pâyân-ı Karn-ı Nuhum-i Hicrî*. [Tahran]: İntişârât-ı Encümen-i Âsâr-ı Millî, 1352.
- Meşkûriyân, Muhammed Takî - Câferî, Ali Ekber. "Sâdât-i Lâle-i Tebrîz Der Gozâr be Asr-ı Safevî". *Faslnâme-i İlmî-Pejûheşi-yi Târîh-i İslâm ve İrân-i Dânişgâh-ı Zehrâ* 27 (1394), 248-272.
- Mîr Âbidmî, Ebû Tâlib-i. "Mukaddime: Zindegî-yi Mağribî". *Divân-ı Kâmil-i Şems-i Mağribî*. 1-48. Tahran: İntişârât-ı Züvvâr, 1358.
- Nefisî, Saîd. *Târîh-i Nazm u Nesr Der İrân ve Der Zebân-ı Fârisî*. Tahran: Kitabfurûşî-yi Furûgî, 1363.
- Norris, H. T. "The Hurufi Legacy of Fadlullah of Astarabad". *The Heritage of Sufism*. ed. Leonard Lewisohn. 2/87-99. Oxford: Oneworld, 1999.
- Nu'mânî, Mevlânâ Şibli. *Şi'ru'l-Acem yâ Târîh-i şuarâ ve edebiyât-ı İrân*. çev. Seyyid Muhammed Takî-yi Geylânî. Tahran: Dünyâ-yı Kitâb, 1363.
- Nurbahş, Muhammed b. Abdullah. *Silsiletü'l-evliyâ*. Kitâbhâne-i Meclis-i Millî: 79182, 79182.
- Renard, John. *Historical Dictionary of Sufism*. Maryland: Rowman & Littlefield, 2016.
- Rypka, Jan. *History of Iranian Literature*. Dordrecht: D. Reidel, 1968.
- Sabâ, Mevlevî Muhammed Muzaffer Hüseyin-i. *Tezkire-i rûz-i rûşen*. thk. Muhammed Hüseyin Ruknzâde-i Âdemiyet. Tahran: Çâp-ı İslâmiyye, 1343.
- Safa, Zebîhullah. "Persian Literature In The Timurid And Turkmen Periods". *The Cambridge History of Iran*. ed. Peter Jacson - Laurence Lockhart. 6/913-929. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Şah, Mâsum Ali. *Tarâiku'l-hakâyık*. thk. Muhammed Câfer Mahnûn. Tahran: Kitâbhâne-i Senâyî, ts.
- Tahrânî, Aga Bozorg-i. *ez-Zeria ilâ tasânîfi ş-şia*. Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1983.
- TB, Tebriz Belediyesi. "Makbaratu ş-şuarâ". (24 Nisan 2022). <https://www.tabriz.ir/Page/14/Maqbarat-esh-shara>
- Tebrîzî, Muhammed Ali Müderris-i. *Reyhânetü'l-edeb fî terâcimi'l-ma'rûfîn bi'l-künyeti evi'l-lakab*. Tahran: Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1369.
- Temelli, Mehmed. "Muhammed Şîrîn Mağribî ve Câm-ı Cihânnümâ'sı". *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu* 4. 115-122. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 2005.
- Terbiyet, Muhammed Ali. *Dânişmendân-ı Âzerbaycan*. Tahran: Matbaa-i Meclis, 1314.
- Tosun, Necdet. "Şîrîn-i Mağribî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/192-193. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Abdullah-ı Şettârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/137. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.
- Yarshater, Ehsan. "Persian Poetry In The Timurid And Safavid Period". *The Cambridge History of Iran*. ed. Peter Jacson - Laurence Lockhart. 6/965-991. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

EK: Câm-ı Cihân-nümâ Tercümesi¹⁰³

[1] Bismillâhirrahmânirrahîm

Hamd-i bî-hadd u şükr-i bî-add bir zât-ı ecell ü a'lâya sezâvâr ki vah-detî; ahadiyyet ve vâhidiyyetin menşei, ezeliyyet ve ebediyyetin mir'âti, bâtın ve zâhirin râbitası, evveliyyet ve âhiriyyetin vâsıtasıdır. Hadd-i fâsıl ona işârettir, berzah-ı câmi' ondan ibârettir, hakikat-i Muhammediyye de odur.

Senâ-yı bî-nihâyet de bir hazretin karînidir ki kemâl-i zâtî ve esmâiye icmâlen şûuru mutazammın ve vücûd, ilim, nûr, şuhûd i'tibârını şâmil bulunan taayyün-i evvel ve tecellî-yi evvel ile taayyün-i sâni ve tecellî-yi sâniye bâis oldu. Taayyün-i sâni ise kemâl-i zâtî ve esmâiye tafsilten şurudan ibârettir.

Vâhidiyyet haysiyyetinden olan tecellî-yi sâni ile de ulûhiyyet mertebesi taayyün etti ki zâhir-i vücûdu şâmidir, vücûb da onun vâsıf-ı hâssıdır. Kezâ zâhir-i ilmi şâmidir ki imkân onun levâzımındandır. Kezâ hakikat-i insâniyyeyi şâmidir ki vücûd ile imkân arasında berzahtır.

Salâvât-ı nâmiyyât o hâdî ve muhtedîye elyaktır ki bütün hakikatler, bütün ruhlar, bütün cisimler onun hakikatinin rûhunun ve cisminin tafsilidir. O ise hakikatî, rûhu ve cismi ile bütün eşyanın icmâlidir.

[2] Evlâd ve ashâbına da teslîmât ve tardıyyât ahrâdır ki arş-ı şeriatinin hâмили ve nakş-ı asl u fer'inin nâkıldirler. Rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn.

Ammâ ba'd:

İlm-i tevhîdin tâlibi ve tahkîk ve tecrîdin muhibb-i kadîmi bulunan ehîbbâdan ba'zıları, eimme-i tasavvufun kitaplarını lâyıkıyla anlayamadıkları ve onların meâlinden yakîn kesb edemedikleri için "ilm-i tevhîdin külliyyâtını ve merâtib-i tevhîdi câmi' bir risâle yaz, her mertebe için bir dâire tertîb ederek o mertebenin sûretini o dâirede göster, suver ve mahsûsât anahtarlarıyla da maânî ve ma'kulât kapılarını aç" diye bu fakîrden iltimâsta bulundular. Ben de taleplerine icâbet ederek ba'de'l-istihâre bu dâirenin inşâsıyla meşgûl oldum ve adını "*Câm-ı Cihân-nümâ*" koydum. Şu muhtasarî hatâ ve zelelden mahfûz kılmasını Cenâb-ı Hak'tan temennî ederim. İnnehû alâ mâ yeşâu kadîrun ve bi'l-icâbeti cedîrun.

Bu risâle iki dâireyi, her dâire iki kavsi ve kavseyin arasında berzah bulunan bir hattı müştemildir.

103 Metinde dipnotlar tarafımıza âiddir (A. Acer).

Birinci dâire; ahadiyyet, vâhidiyyet ve vahdet ile i'tibâr-ı vücûd, ilim, nûr, şuhûd, taayyün-i evvel ve tecelli-yi evvelden bâhistir.

İkinci dâire de vâf-ı hâssı vücûb olan zâhir-i vücûddan ve imkân [3] levâzım-ı cemilesinden bulunan zâhir-i ilmden, kezâ imkân ile vücûd arasında berzah olan hakikat-i insâniyyeden, bir de taayyün-i sâni ve tecelli-yi sâni den bahsedecektir.

Ma'lûmun olsun ve Allah seni ruhuyla te'yîd eylesin ki hükm-i zuhûr butûnda vâhidiyyet de ahadiyyette mûnderic ve her ikisi satvet-i vahdette mündemic ayniyyet ve gayriyyet, ism ve resm, na't ve sıfat, zuhûr ve butûn, kesret ve vahdet, vücûb ve imkân nâmları müntefi, zâhiriyyet ve bâtuniyyet, evveliyyet ve âhiriyyet nişânı da muhtefi idi.

Gayb-ı hüviyet halvethanesinin şâhidi olan Hak celle ve alâ kendi kendine cilve etmek istedi. İlk cilvesi vahdet sıfatıyla oldu. Gayb-ı hüviyetten ilk zâhir olan taayyün bir vahdet idi ki cemî'-i kâbiliyyâtın aslı olup onun için zuhûr ve butûn mütesâvî idi. Zuhûr ve butûn isti'dâdına kâbil olması i'tibârıyla da ahadiyyet ve vâhidiyyete mazhar idi. Çünkü ahadiyyet ve vâhidiyyet iki müntesibdir ki aralarında bir nisbet bulunmadan zâhir olmazlar, o nisbet ise vahdettir. O halde ahadiyyet ve vâhidiyyet, vahdetten neş'et eylemiştir. Nitekim muhibbiyyet ile mahbûbiyyet muhabbetten, âşıkıyyet ile ma'sûkiyyet aşktan zuhûr eylemiştir.

[4] her iki tarafa, yâni ahadiyyet ve vâhidiyyet cihetlerine vesâtatı i'tibârıyla vahdete "berzah" ismi de itlak olunur.

İşte o vahdet, ahadiyyet ve vâhidiyyetin aynıdır. Nasıl ki mertebe-i zâta ilim, âlim ve ma'lûm da böyledir. Zîrâ o mertebede âlim kendidir, ma'lûm kendidir, ilim de kendidir. Lâkin âlimiyyete, ma'lûmiyyete, ilme ayrıca bakacak olursak deriz ki ilim, âlim ile ma'lûm arasında bir nisbetdir. Ahadiyyet ve vâhidiyyetle vahdeti de buna kıyâs et, zîrâ vahdetin de zâtî iki i'tibârı vardır: Biri taaddüd ve nisebin intifâsı haysiyyetiyledir ki zâta bu i'tibâr ile "Ahad" derler. Diğeri taaddüd ve niseb haysiyyetiyledir ki zâta bu i'tibâr ile de "Vâhid" ta'bîr ederler. Vahdet, bu iki i'tibâr arasında vasatiyyet hükmünde bulunmakla berâber tarafeynin aynıdır.

Bu mertebenin ve o iki i'tibârın tahkik ve tefhîmi ve zihinlerde istikrârı için şöyle bir dâire yapılmıştır. [Dâirenin şekli metn-i risâlede bulunduğu için tercümeyle nakledilmemiştir.]

Bu dâire, ortasından geçen bir hat vâsıtasıyla iki kavse ayrılmıştır. Birinci kavse "ahadiyyet" diğeri "vâhidiyyet" denilir. Aralarında berzah

bulunan hat vasatı ise “vahdet” “kâbe kavseyn” ve tecellî-yi evvelin hâ-mili bulunması i‘tibâriyle “hakikat-i Muhammediyye” -sallallâhu aleyhi vesellem- tesmiye olunur.

[5] Vâhidiyyet kavsi dört kısma münkasımdır: Vücûd, ilim, nûr ve şuhûddan ibâret olan i‘tibârât-ı erbaa o dört kısma derc edilmiştir. Zîrâ Hak Teâlâ bu taayyün-i evvel ile -ki vahdettir- kendine tecellî etmiş, kendini bulmuş ve kendinin zâtıyyeti ile hem-huzûr olmuştur. Fakat bu idrâk ve huzûr, takaddüm-i cehl, istitâr, fıkdan, gaybet gibi şeylerin tevehhümü olmaksızındır. İ‘tibârî kesret olan şu zuhûr ve izhâr ve şuhûdu, kavs-i ahadiyyetten ziyâde kavs-i vâhidiyyete derc etmek münâsıptır. Çünkü o hazret, yâni mertebede biri birinden mütemâyiz değillerdir. Belki yekdiğerinin aynıdırlar.

Bundan başka bu tecellî-yi evvel, icmâlen ve külliyyen kemâl-i zâtî ve esmâiyi mutazammındır. Zîrâ kemâl-i tafsîlî, hakâyıkın biri birinden tamâmıyla temayüzüne mütevakkıftır. Nitekim aşağıda beyân edilecektir. Halbuki galebe-i vahdetin hükmüyle o mertebede hakâyıkın temâyüzüne imkân yoktur ve gınâ-yı mutlak, kemâl-i zâtının lâzimesidir. Gınâ-yı mutlak ise mine'l-ezel ile'l-ebed zuhur edecek tafsîlâtın şuhûd-ı küllî ile müşâhedesidir ki Cenâb-ı Hak bu şuhûd-ı küllî ile onun tafsîlinden müstağnîdir. O halde burada matlûb olan kemâl-i esmâidir. Kemâl-i esmâide ise âlemde tafsîl, âdemde ba‘de‘t-tafsîl icmâl şarttır. [6]¹⁰⁴ Kezâ zâtın vahdet mertebesinde kendi kendine mücmelen cilve eylediği gibi min haysü'l-esmâ ve’s-sıfât mufassalan cilve-sâz olması da muktazîdir. Bu da kemâl-i diğerdır. Nitekim vicdân, ilim, huzûr ve nûr zâtta mücmelen hâsıl olduğu gibi mufassalan da hâsıl olmalıdır. Mufassal husûl ise hakâyıkın yekdiğerinden temâyüzüne, velev ki nisbî ve i‘tibârî olsun hükmi- gayriyyetin sübûtuna mütevakkıftır. O mertebede ise sübût ve gayriyyete asla yol yoktur. O halde matlûb olan o kemâl, diğeri bir tecellî ve taayyüne mevkufl oldu. Binâenaleyh Zât-ı Bârî diğeri bir taayyünle tecellî eyledi.

Bu tecellî -müteffisin derûnundan nefesin zuhûru gibi- mütecelliden zâhir oldu. O zuhûr ile de ilâhî, kiyânî ve insânî bütün kabîliyyât-ı hakâyık birbirinden temâyüz etti ve tafsîl suverinde bulunan her şey bu ikinci tecellî ile ale‘t-tertib peydâ oldu. Şu hâl, hafif bir bulutun kurs-i şemsi bir parça örtmesi gibi zuhûr ile âfitâb-ı ahadiyyeti bir mikdar setreyledi.

104 Daha önce elimizde olan nüshada bulunmayan 3. ve 6. sayfaların te‘mininde emeği geçen Doç. Dr. Ercan Alkan’a müteşekkirim.

“أين كان ربنا قبل أن يخلق الخلق” ya ‘nî “Rabbimiz mahlûkâtı yaratmadan evvel neredeydi” suâline Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi vesellem efendimizin “كان في عماء ما تحته هواء وما فوقه هواء” ya ‘nî “amâ”da idi ve fevkinde tahtında hava yoktu”¹⁰⁵ buyurması bu mertebeye işârettir.

[7] Zâhirde bulutun altında ve üstünde hava bulunur. Kavl-i nebevîdeki “ما تحته هواء وما فوقه هواء” cümlesiyle olan nefy, sâlikin “عماء” kelimesinden bulut ma‘nâsını anlamaması içindir. Bu mertebeye ondan dolayı “amâ” denilmiştir ki zuhûruyla vücûd-ı hakîkî güneşini bir parça setretmiştir. Nitekim bulut da zâhirde kurs-ı şemsi örter. Bu mertebeye taayyün ve tecellî-yi sâni, mertebe-i ulûhiyyet, ismullah, felekü’l-hayât ve amâ’ denildiği gibi vücûdun mertebe-i sâniye olduğu için -elife nisbetle- “harf-i bâ” da ta‘bîr edilir.

785/1383-84 senesi içinde muharrir-i hakîr bu satırları yazdığı bir gecede rü’yâsında bir şahs görmüştü ki bir kâminden rivâyet ederek şöyle diyordu:

“Eğer harf-i bâ olmasaydı halk Hakk’ı ıyânen görürlerdi. Ehl-i esrâr indinde harf-i bânın ma‘nâsı sebeptir. Sebep ise müsebbibin hicâbıdır. Nitekim min vechin muarrifi olmakla berâber delîl, sun‘ da sâniinin hicâbıdır”.

Ba‘zıları da “وبالباء ظهر الوجود وبالنقطة تميز العابد عن المعبود”¹⁰⁶

“Bâ”dan murâd: Vücûd-ı hakîkî mazharı bulunan mertebe-i vücûdun ikinci mertebesi olmak ma‘nâsıyla vücûd-ı hakîkinin taayyünü olmak da mümkündür ki vücûd-ı hakîkî onunla zâhir olmuştur.

[8] “وبالباء ظهر الوجود” kavlindeki vücûddan vücûd-ı mevcûdâtın maksûd olması imkânı da vardır ki bütün mevcûdât harf-i bâ ile zâhir ve mevcûd olmuşlardır.

İkinci taayyün ve tecellî taayyün-i evvelin bir nefesi ve zuhûru olduğu için taayyün-i evvel sûretiyle zâhirdir. Taayyün-i evvel, ahadiyyet, vâhidiyyet ve berzahiyeti müştemil olduğu gibi bu mertebe de vahdeti, kesreti ve aralarında fâsıl ve câmi‘ bulunan berzahı şâmilidir. Onun vahdetine zâhir-i vücûd derler ki vücûb, vasf-ı hâssıdır. Kesretine de zâhir-i ilm derler ki hakâyık-ı keviyyeye taalluku haysiyyetiyle imkân onun levâzımındandır. Zâhir-i vücûdun mertebe-i sâniyede -ki sûret-i ahadiyyettir- ahadiyyetin sirâyetinden hakîkî bir vahdeti, vâhidiyyetin sirâyetinden de nisbî bir

105 Tirmizî, Tefsîr, 12.

106 Bâ harfiyle vücûd zâhir oldu, nokta ile de kul mâbuddan ayrıştı.

kesreti vardır. İşte o vahdet, zâhir-i vücûdun bâtınıdır ki şuûn-ı külliyye ve i'tibârât-ı asliyyeyi şâmilidir. Nisbî kesret ise esmâ ve sıfâtın menşeidir.

Zâhir-i ilmin bu ikinci mertebede -ki vâhidiyyet sûretidir- vâhidiyyetin sirâyetinden hakikî bir kesreti, ahadiyyetin sirâyetinden de nisbî mecmûî bir vahdeti vardır. O hakikî kesrete "a'yân-ı mümkünât" "hakâyık-ı kevnîyye" derler. Nisbî mecmûî vahdete de "hazret-i irtisâm" ve "âlem-i maânî" ta'bîr ederler. Kezâ "bahr-ı imkân" nâmı verirler ki Kur'ân'daki "ن وَالْقَلَمِ" [el-Kalem, 68/1] ondan kinâyet ve ona işârettir.

Zâhir-i vücûd ile zâhir-i ilm arasındaki berzahıyyete gelince; [9] hakikat-i insâniyyedir. O mertebenin tahkiki için de şöyle bir dâire daha yapılmıştır. [İkinci dâirenin şekli de metinde mevcûddur.]

Vasf-ı Hâssı Vücûb Olan Zâhir-i Vücûdun ve İmkân, Levâzımından Bulunan Zâhir-i İlmin ve Hakikat-i İnsâniyye Berzahının Beyânı

Aradan geçen bir hat ile bu dâire de ikiye ayrılmış, bir kavsi zâhir-i vücûda, bir kavsi zâhir-i ilme -bu mertebede berzahıyyet-i ulâ sûreti bulunan- hatt-ı vustâ da hakikat-i insâniyyeye tahsîs edilmiştir. Nitekim evvelce de söylenmişti. Zâhir-i vücûd, kesret-i nisbiyye i'tibârıyla esmâ-yı ilâhiyyenin menşei bulunduğu için o kavs dâhiline 28 ism-i küllî-yi ilâhî derc edilmiştir.

Zâhir-i ilm de kesret-i hakikiyye i'tibârıyla hakâyık-ı kevnîyyenin menşei olduğu için o kavs dâhiline 28 ism-i küllî-yi kevnî yazılmıştır.

Âlem, mâsivallah ve mevcûdât, nefes-i rahmânîden hurûf-ı kevnîyyenin zuhûrudur. Zâhiriyyet-i Hak da bu hurûfun bu nefesle zâhir olmasıdır. [10] Nefes-i rahmânî, kendisiyle zuhur eden hurûf ile müteneffisin, ya'nî Hakk'ın bâtınından zuhûr eylemiştir. O halde şimdi Hakk'ın zâhiriyyeti olan nefes-i rahmânî, zâhire göre bâtında bulunuyordu. Hakikatinde ise ayn-ı bâtın idi. Nefes-i rahmânî, bâtın olması i'tibârıyla evvel, zâhir olmasına göre de âhirdir. Zâhir i'tibârıyla kesret, kâdih-i vahdettir. Meselâ Zeyd'in başı, ayağı, eli, gözü, kulağı, cevârihi, ruhu, kalbi, nefsi, akli, havâssı, a'zâsı ve zâhirî bâtınî kuvâsı vardır ki hadd ü hasra gelmez. Öyle iken bunların mecmûu Zeyd'dir. Bu mecmûun kesreti Zeyd'in de kesretini mücib olmadığı gibi Hakk'ın zâhiriyyeti bulunan tecellî-yi sâni ve nefes-i rahmânî de vahdet-i Hakk'ın tekessürünü îcâb etmez.

Vâkıan, zâhîren akl-ı küll, nefes-i küll, tabiat-i külliyye, heyûlâ olan cevher-i hebâ, arş, kürsî, eflâk ve emlâk, cennât, erkân, mevâlîd, her cins ve nev'in efrâdı gibi hadd ü hasra gelmeyecek kesret müşâhede olunur.

Fakat Zeyd misâlinde söylenildiği gibi ve rûh, kalb, nefis ... ilh. misli kesretin, Zeyd'in de kesretini mûcib olmadığı gibi bunlar da vahdet-i Hakk'ın kesretini icâb etmez, belki bunların mecmûu O'dur.

Meselâ biri Zeyd'in elini tutup da "Zeyd budur" dese, kezâ zâhirî ve bâtinî a'zâ ve kuvâsından her biri için aynı isnâdda bulunsa hatâ etmiş olur. [11] Çünkü Zeyd'in a'zâ ve kuvâsı müteaddid bulunduğu için her birine "Zeyd'dir" demek binlerce Zeyd görmek olur ki bu, hilâf-ı vâkı'dır. Zîrâ Zeyd, o mecmû'dan ibârettir, a'zâ ve kuvâsının ayrı ayrı her biri değildir. Bu takdîrde her kim, akl-ı küll, nefis-i küll, tabiat-i külliyye, arş u kürsî, felek u melek, nücûm u kevâkib, şems u kamer, kezâ cemâdât ve her gördüğü şey için "Allah'tır!" diyecek olursa bu söz küfür ve zendeka olur. Bahis, bu mecmûun şey'-i vâhid olduğundadır, yoksa o mecmû'dan birinin Allah olduğunda değildir. Bunun için Kur'an'da "هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ" [el-Hadîd, 57/3] buyrulmuştur.

Kendisine gayriyyet ve sivâiyyet isimleri itlâk edilen âlem-i kevn iki kısımdır ki biri "âlem-i lâtîf" diğeri "âlem-i kesîf"tir.

Âlem-i lâtîf, ukûl ve nüfustan mürekkebe âlem-i ervahtır.

Âlem-i kesîf, âlem-i ecsâmıdır ki muhit-i arştan merkez-i arza kadardır.

Bu iki âlem de bu dâirede görünür. Çünkü bu dâire, nefes-i rahmânî olan taayyün ve tecellî-yi sâniye işârettir. Ervâh ve ecsâm âlemlerinin insana varıncaya kadar -ki hâmil-i külldür ve berzahiyet-i külliyye ondadır- tafsîl-i müfredâtı ve nefes-i rahmânî olan yirmi sekiz harf bu dâirede mündericidir. [12] O halde bu dâire kendisiyle sâbit ve bâkî ve zâhir olan bütün avâlim-i lâtîfe ve kesîfeyi muhittir. Kur'an'daki "رَقٌّ مِّنْشُورٍ"¹⁰⁷ [et-Tûr, 52/3] bu nefesin inbisâtından kinâyet "كِتَابٍ مَّسْطُورٍ"¹⁰⁸ [et-Tûr, 52/2] ise avâlimin ondaki sübûtuna işârettir.

Sîrât, mîzân, cennet, nîrân hepsi de bu dâirenin ihâtası dâhilindedir. Çünkü hadiste "أَرْضُ الْجَنَّةِ الْكَرْسِيُّ وَسَقْفُهَا عَرْشُ الرَّحْمَانِ وَمِنْهُ تَفَجَّرَتِ الْأَنْهَارُ"¹⁰⁹ vârid olmuştur. Cennetin merâtibi olan arş ve kürsî ile el-ân cevfi kürsîde bulunan seb'-i semâvât, kıyâmet gününde "إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ"¹¹⁰ [el-İnşikâk, 84/1] âyet-i kerimesi mûcebince- cehennemini yedi tabakası olacaktır ki

107 Açık sahîfeler.

108 Yazılmış kitâb.

109 Kaynağı bulunamadı.

110 Gök yarıldığında.

onun haddi felek-i muka'arın menâzilinden¹¹¹ esfel-i sâfilîne kadardır. İşte bunların her biri nefes-i rahmânînin yirmi sekiz harfinden bir harftir ki ikinci dâire kavsinde sâbittir. Nitekim mükerreren söylenildi.

Keza bu zâhir-i ilm kavsindeki yirmi sekiz ism-i kevnî ervâh ve ecsâm âlemlerinin külliyyâtıdır. Her birinin bir dâiresi vardır ki ihâtası dâhilindeki cüz'iyâtı muhîttir. Her dâire de mâ fevkının muhâtı olmakla berâber mâ dînununu ihâta etmiştir. Akl-ı küllün cemî'-i ukülü, nef-i küllün cemî'-i nüfûsu muhît olmakla berâber nef-i küllün akl-ı küll ile muhât olduğu gibi. Kezâ tabîat-i külliyyenin nef-i küll muhâtı olduğu halde cevher-i hebâyı muhît ve arşın bu zikrolunanlar tarafından muhât olmakla berâber kürsîyi muhît olduğu gibi.

Zâhir-i vücûdda sâbit olan yirmi sekiz ism-i ilâhî de böylece esmâ-yı külliyye-i ilâhiyyedir. [13] Her birinin bir dâiresi vardır ki mâ dînundaki eczâyı ve onun eczâsını muhîttir. Nitekim zâhir-i ilm kavsinde söylenildi.

Esmâ-yı ilâhiyye ve kevnîyye ile külliyyât-ı esmâ-yı ilâhiyyenin her cüz'ü zâhir-i vücûd kavsinde ve kendi küllîsi haytasında, külliyyât-ı esmâ-yı kevnîyye de zâhir-i ilm kavsinde müteayyindir. Binâenaleyh zâhir-i vücûd ve zâhir-i ilm kavsleri olan iki cânibde esmâ ve taayyünât-ı ilâhiyye ve kevnîyye-i külliyye ve cüz'iyeye -ki hadd ü hasra gelmez- zâhir olur.

Esmâ-yı külliyye-i ilâhiyyeden her biri, bir ism-i küllî-yi kevnînin muhziri ve rabbi olduğu gibi her ism-i küllî de ism-i küllî-yi ilâhînin mazharı ve merbûbudur. Nitekim esmâ-yı cüz'iyeye-i ilâhiyye de ism-i cüz'î-yi kevnîlerin muhziri ve rabbi olup ism-i cüz'î-yi kevnîler onların mazharı ve merbûbudur.

Zâhir-i vücûd zâhir-i ilmin muhziri, zâhir-i ilm de zâhir-i vücûdun mazharıdır. Hakâyık-ı ilâhiyyenin zuhûru hakâyık-ı kevnîyyeye merbut, hakâyık-ı kevnîyyenin vücûdu da hakâyık-ı ilâhiyye ile meşrûttur. Her iki cânibin temeyyüzü ise hakikat-i berzahîyye-i insâniyyeye menûttur.

Hakikat-i insâniyyenin -ki kavsinin menşei ve fâsıl ve câmi' bir berzah-ı ilâhî ve kevnî cemî'-i hakâyıka ihâtası vardır. Ondaki ihâta hakâyık-ı sâirede yoktur. Onlar, kendi rableri bulunan isimden başkasını bilmezler ve ondan gayrısına tesbîh ve ibâdet etmezler. [14] İnsan ise câmiyyeti

111 Muka'ar, çukur demektir. Feleğin ismi menâzil feleğidir. Tercüme; menâzil feleğinin çukurluğundan şeklinde olmalıdır.

hasebiyle bütün esmâyı bilir ve tesbîh ve ibâdetinde bulunur ki “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا”¹¹² [el-Bakara, 2/31] bu cem‘iyyete delâlet eder.

Zâhir-i vücûd ve zâhir-i ilm kavslerine iyi dikkat edersen görürsün ki hakikat-i insâniyyenin bâtın ve zâhiridir. İlâhî ve kevnî bütün hakâyıkı muhîttir. Cem‘iyyeti hasebiyle küll-i mecmû‘dur. Binâenaleyh ona meleklerin secdesi, cüz’ün küllüne hudûudur.

Hayat, ilim, irâde, kudret, sem‘, basar, kelâm gibi sıfât-ı ilâhiyyenin ümmehâtı bulunan ecnâs-ı âliyye ile bunların hakâyıkı, berzah-ı sâni-yi insânîde sâbittir ve her biri cüz’î bir temeyyüz ile yekdiğerine şâmidir. Lâkin ahadiyyet ile vâhidîyyet arasındaki berzah -tecellî-yi evveli hâmilîyyeti i‘tibârîyle- hakikat-i muhammediyyedir -sallallâhu aleyhi vesellem-. Bu bahsolunan berzah-ı sâni onun sûretidir. Enbiyâdan -aleyhimu’s-selâm-diğer kâmillerin hakâyıkı bu berzah-ı sâni dedir, belki hakâyık-ı enbiyâ onun aynıdır. Nitekim hakikat-i muhammediyye -sallallâhu aleyhi vesellem- berzahîyyet-i kübrânın aynıdır.

Ahadiyyet ve vâhidîyyet kâbe kavseyninin evveli olan berzahîyyet-i kübrâ, mi‘râc-ı muhammedînin -aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm- gayetidir. Ev ednâ da ahadiyyet ve vâhidîyyet kavslerinin ittihâdına işârettir. Bu ittihâd, dâirenin kavseyne ayrılmasına bâdî olan hatt-ı berzahînin [15] iktitâmı vâsıtasıyladır.

Zâhir-i vücûd ile zâhir-i ilmin kâbe kavseyni olan berzahîyyet-i sâniye-i suğrâ, diğer enbiyânın -aleyhimu’s-selâm- gayet-i mi‘râcıdır. Onlara nisbeten de zâhir-i vücûd ve zâhir-i ilm kavseynini müttehid olur. Onlara mahsus olan tecellî-yi zâtî, tecellî-yi zâtî-yi nûrînin zuhûr-ı satvetinde berzahîyyetin ihtifâsıyla husûle gelen ittihâddır. Lâkin kendilerinin berzah-ı sâni de sâbit olan hakikatlerine göre ümmehât-ı sıfât-i ilâhîden birinin galebesi zâhirdir. Hattâ o sıfatın galebesi kitaplarıyla hükümlerinde, kezâ mezâk ve meşreblerinde de zâhirdir.

Bu dâirenin esrarına dâir söylenilecek sözü[n] nihâyeti gelmez, bu kadarla iktifâ edelim ki vakit kıymetlidir ve önümüzde yapılması bundan daha nâfi‘ işler vardır.

والحمد لله أولا وأخرا وظاهرا وباطنا [e]-Ahzâb, 33/4]¹¹³ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ“

Hitâm-ı tercüme: 12 Zi’l-ka‘de 1346 / 2 Mayıs 1928

Hitâm-ı tebyiz: 19 Zi’l-ka‘de 1346 / 10 Mayıs 1928 Perşembe Günü.

112 Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.

113 Hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.